

YOKSULLUK VE ENFORMELLEŞME BAĞLAMINDA ORTAYA ÇIKAN BİR YAŞAM TARZI: SEYYAR SATICILAR*

THE STREET HAWKERS: A LIFESTYLE COMPOSED IN THE CONTEXT OF POVERTY AND INFORMEL EMPLOYMENT

Prof.Dr.Metin ÖZKUL¹
Gizem KANYILMAZ²

ÖZET

Evrensel düzeyde yoksulluk, gelir dağılımının dengesizliği, yaşanan ekonomik krizler ve işsizlik nedeniyle sürekli artarken, bireyler, yaşamlarını devam ettirmek amacını taşıyan mücadelelere girişmektedirler. Söz konusu mücadele sürecinde, formal yollardan etkin bir çözüm bulamayanlar, enformel sektöre yönelmektedir. Enformel sektör bir taraftan bireylerin en kötü şartlarda, güvencesiz bir şekilde çalışmasına neden olurken diğer taraftan vergi kaybı, haksız rekabet, kültürel geri kalma, marjinal kentsel oluşumlar gibi toplumsal zararların da kaynağını oluşturmaktadır. Günümüzde yoksulluğun sıklıkla gözlemlendiği alan daha çok kentsel mekânlardır. Enformel sektör, yoksulluğun topluma getirdiği toplumsal maliyetin en somut olarak gözlemlenebileceği sosyal kesimlerden biridir. Bu çalışma, enformel sektörün söz konusu mekânlarda yoğunlaşan aktörlerinden bir kısmı olan seyyar satıcıların yaşam biçimini, sosyolojik özellikleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT

People struggles to lead lives as the universal poverty rises continuously by motive of income inequality, economic crisis and unemployment. People tends to informal sector for they can't find an effective solution for unemployment in the proces of struggle. Informel sector both makes employee working in the worst conditions without assurance and causes social damages like tax loss, unfair competition, cultural backwardness and marginal urban structure. Today, we can observe the social cost clearly in informal sector that poverty brings. This study intends

* Çalışmanın Denizli'deki Seyyar Satıcılarla ilgili ampirik kısmı, Prof.Dr.Metin Özkul danışmanlığında Gizem Kanyılmaz tarafından lisans bitirme ödevi olarak hazırlanmış ve bu metne özetlenerek aktarılmıştır.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

to declare the social aspects of street hawkers's life style as actors of informal sector that concentrate in the urban areas.

Yoksulluk, Enformel Sektör, Seyyar Satıcılar, Göç, İşsizlik.
Poverty, Informal Sector, Street Hawkers, Immigration, Unemployment,

GİRİŞ

Yoksulluk olgusu günümüz aktüel konularından biri olmakla birlikte insanlık tarihi kadar da eski bir tartışma alanıdır. Hangi zaman ve mekân koşullarını dikkate alsak, en azından bir zengin-yoksul ikileminin varlığına rastlarız. Göstergeleri, koşulları ve dolayısıyla anlam çerçevesi değişmekle birlikte yoksulluk her zaman toplumsal gerçekliğin içinde var olagelmıştır. Özellikle sanayi devrimi ile birlikte başlayan toplumsal dönüşüm sürecinde yoksulluk, ulus-devlet bütünlüğü içinde homojenleştirilmeye çalışılan toplumun tüm kesimlerinin sorunu haline gelmiştir. Artık, belli başlı toplumsal çatışmaların odağında yoksulluk tartışmaları yer almaya başlamıştır. Keza bu tartışmalar, bu süreçte yaratılan toplumsal artı ürünün paylaşımı çerçevesinde de süreklilik gösterecektir. Bu bağlamda, sanayileşme sürecinin ortaya çıkarttığı toplumsal yapıların öncekiler açısından belki de en önemli farkı, hem yoksulluğa bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal eşitsizliklerin ve çatışmaların hem de bu eşitsizlik ve çatışmaların kurallı yöntemlerle hafifletilmesine yönelik çabaların artışıdır. Bu çabalar, yoksullukla ilgili anlayışın gelenek ya da dini telkinler kapsamından çıkarılıp hukuki normlarla yok edilmesi gereken bir sorun anlayışına ulaşılması anlamına gelmektedir. Demokratik mekanizmaların yerleşmesi, sendikal hakların elde edilmesi yönündeki gelişmeler, yoksulluğa yönelik hukuki ve sivil kurumsal düzenlemeler, bu süreçte geliştirilen en önemli mekanizmalar içinde sayılabilir. Ancak, önceki toplumsal yapılarla olan bu farklılığın yoksulluk tartışmalarını azaltmak yerine aksine artırdığını da söylemek hiç kuşkusuz yanlış olmayacaktır. Demokratik sistemin gelişmesi, birey hak ve özgürlüklerin kurumsallaşması, toplumsal artı ürünün gittikçe çoğalması yoksulluğa karşı insanların ilgi ve hassasiyetini artırdığı gibi, yoksullukla mücadele edebilmenin imkânlarını da geliştirmiştir. Ne var ki, yoksulluğa yönelik tartışmalar hafiflediği gibi toplumsal bütünlüğü zedeleyici eşitsizlikler varlığını sürdürme gelmiştir.

Yoksulluk, ne günümüzde ne de tarihte, sadece az gelişmiş ülkelerin sorunu değildir. Bu olgu, günümüzde gelişmiş ülkelerin bile en temel sorunlarından biridir. Diğer yandan, yoksulluk sadece ekonomik temelli bir sorun olarak da ele alınmamalıdır. Yoksulluğu oluşturan sosyal, kültürel, ekonomik faktörlerin bir arada düşünülerek tahlil edilmesi, yoksulluğun açık bir şekilde anlaşılması ve çözüm üretilebilmesi için en gerekli hareket noktasıdır.

1. YOKSULLUK OLGUSU

Yoksulluk, bütün toplumların ortak sorunu olması nedeniyle evrensel ve çok boyutlu bir kavram olarak nitelendirilebilir. Yoksulluk konusuna sistematik ve bilimsel bir şekilde yoğunlaşmanın kökenleri 17. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. 18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren somut örneklerini sıklıkla görmeye başladığımız sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan sürecin, seri ve standart üretim, göç, kentleşme, örgütlü çalışma hayatı gibi kitlesel sonuçlarından biri de kitlesel yoksulluk olmuştur (Şenses, 2006:32). Günümüzde ise yoksulluğun birçok nedenleri üzerinde durulmaktadır. Vergi sistemindeki adaletsizlikler, faizlerin yüksekliği ve ranta dayalı gelir, doğal afetler, bireylerin beceri ve yetenek farklılıkları, miras, tekelci piyasaların varlığı, devletin teşvik politikalarındaki yetersizlikler ve dengesizlikler, enflasyonist politikalar ve işsizlik gibi faktörler bu nedenler arasında en başta gelenlerdir (Aktan, 2002)

OECD 2008 yılında yayımladığı Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Raporunda son 20 yılda, ülkelerin çok büyük bir kısmında yoksulluğun arttığını belirterek, seçilmiş bazı ülkeler açısından bu durumun nedenlerini çok detaylı olarak araştırmıştır. Bu raporda belirtilen nedenler özetlenerek bütün ülkeler için geçerli belli başlı nedenler şu şekilde sıralanmıştır:

- Nüfus yapısındaki değişiklikler yüksek eşitsizliğin nedenlerinden biridir.
- Tam zamanlı işçilerin kazançları OECD ülkelerinin çoğunda daha eşitsiz hale gelmiştir.
- Az eğitilmiş kişilerin istihdam oranları düşmüş ve hane halkı işsizliği yükselmiştir.
- Sermaye gelirleri ve serbest meslek gelirleri çok eşitsiz bir dağılım göstermektedir.

İşsiz ailelerin yoksulluk oranı, çalışan ailelere göre, neredeyse altı kat daha fazladır. (OECD, 2008)

Benzeri tespitler Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) çalışmalarında da görülmektedir (Aktan, 2009).

2. YOKSULLUK KAVRAMI

En yaygın tanımı ile yoksulluk; bireyin geçimini sağlayabilmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yoksun olması durumudur (Marshall, 1999:825). Yoksulluk ile ilgili yapılan analizlerde *mutlak yoksulluk* ve *görelî yoksulluk* kavramları kullanılır. *Mutlak yoksulluk*, hane halkı veya bireyin yaşamını bedenlen devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu en düşük tüketim seviyesini kavramlaştırır. Dolayısıyla mutlak yoksulluk, sağlıklı bir bedensel işleyiş için gerekli temel maddelerin yokluğu anlamında kullanılır. *Görelî yoksulluk* ise gelir kaynaklarına sahip olma gücü açısından, yoksul hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki açıklığı ifade

etmektedir (Dumanlı, 1996:6-8). Bu açıklık, yoksulluğun nedenleri olarak da kabul edilen ekonomik büyüme ve gelir dağılımı dengesizliği, enflasyon ve yüksek faiz oranları, nüfusun nitel ve nicel değişimi, hane halkının özellikleri, hijyen ihtiyacının karşılanma biçimi, işgücü piyasasının durumu ve işsizlik kriterleri açısından değerlendirilir. Bu kriterlerin nitel karşılıkları her toplum açısından farklı olduğu için ülkelere göre yoksulluk tanımları özgün ve göreceli olabilmektedir. Bu göreceliliğin özellikle uluslararası kıyaslamalarda sorunlara yol açabildiğini dikkate alan UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı), İnsani Gelişme Endeksi (İGE) adıyla, sabit kriterler açısından periyodik bir endeks hazırlayarak bu kıyaslamaları kolaylaştırmayı amaçlamış ve yoksulluk analizleri için ikinci bir seçenek üretmiştir. Her yıl yenilediği bu endeksin dayandığı temel kriterler yüksek standartlı, kaliteli ve uzun bir yaşam, bilgiye erişim, gelir, eğitim ve sağlık imkânlarıdır. UNDP bu kriterlere göre, toplumların gelişmişlik seviyesini ve uluslararası toplum içindeki yerlerini ortaya koyarak zenginlik-yoksulluk dağılımı hakkında daha objektif sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırmaktadır (Desai, 1991:355). Bu amaçla UNDP, sosyal, demografik ve ekonomik göstergeleri dikkate alarak 0 ile 1 arasında oluşturduğu puanı İGE (İnsani Gelişme Endeksi) olarak belirlemekte, ülkeleri bu sonuçlara göre sıralayarak ulusal insani gelişme düzeyini ve diğer uluslar içindeki sıralamasını ortaya koymaktadır. Yıllara göre elde edilen sonuç, herhangi bir toplumun endeks değeri 1'e yaklaştıkça gelişmekte, 0'a doğru yaklaştıkça yoksullaşmakta olduğu anlamına gelir (Philipp, 1999:2). Örneğin, UNDP'nin 2010 ve 2011 raporlarına göre 2009'da ve 2010'da İnsani gelişmişlik düzeyi en yüksek ülke, sırasıyla (0.938), (0.796) endeks değerine sahip olan Norveç'tir. 2009'da 169 ülke içinde en az gelişmiş ülke Zimbave'yken (0.140), 2010'da 187 ülke içinde sonuncu Kongo Cumhuriyeti'dir (0.286). Türkiye ise 2010 raporunda 83. sıradayken 2011 raporunda 92. sıraya düşmüş olup, sırasıyla 0,677 ve 0.699 endeks değerine sahip olmuştur. Türkiye bütün ülkeler sıralamasında, orta düzey ile yüksek düzey ülkeler arasındaki sınırda kalan bir gelişmişlik edeksine sahiptir. (UNDP, 2010 ve 2011: 144 ve 132).

3. TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE KENT YOKSULLUĞU

Batı'da sanayileşme ile ilişkilendirilen yoksulluk sorunu doğaldır ki, sanayi toplumu kavramıyla nitelendirilen ekonomik ve toplumsal ilişkilerin hüküm sürdüğü alanlarda ortaya çıkmıştır. Türkiye için özellikle 1930'lardaki devlet yatırımlarıyla başlayan bu süreçte yürütülen politikalar, genel nüfus açısından, yoksulluğun daha çok kırsal alan yoksulluğu bağlamında kalmasına neden olmuştur.

İngiltere'de Endüstri devriminin hemen öncesinde ortaya çıkan manifaktür sanayi, pazar ve sermaye imkânları olmasına rağmen sosyal güvencelerin yetersizliği yüzünden köy nüfusunu kentsel mekânlara çekmeyi başaramamıştı (Heaton, 1995:312-313). Çünkü göç yoluyla umulan amaçlara ulaşamaması az da olsa köydeki imkânların da kaybı anlamına gelmekteydi. Türk köylüsünün, bu tarz bir güvensizlik duygusunu 1950'lere kadar yoğun bir şekilde yaşadığını söylemek mümkündür. 1945 yılında CHP'nin topaksız

köylüleri topraklandırmak için kanuni bir düzenleme yapmasıyla başlayan sürece kadar bu durum devam etti. Esas uygulaması DP zamanında gerçekleşen toprak kanunu kapsamındaki uygulamalar, köy ailelerinden bazı bireylerin kentlere göç etmesini cesaretlendirdi. Aslında buradaki güven duygusu, kentte başarılı olunamadığı takdirde geride dönülebilecek bir toprağın ve bunu elinden geldiği kadar işleyebilen bir kısım aile bireylerinin köyde kalmasından kaynaklanıyordu. Güvencenin bu bağlamdaki diğer uzantısı ise köyde kalanların ekip biçtiklerinden artırdıklarını kentte yaşayan üyelerine gönderebilmesiydi. Türk aile literatüründe “destekli çekirdek aile”, “tamamlanmamış aile”(Erkal, 1995:99) gibi kavramlarla ifade edilen bir aile yapısını da oluşturan bu süreç, 1927-1950 arasında %1’e bile ulaşmayan kentleşme oranını 1960’a kadar, 10 yıllık dönemde, %32’ye çıkartmıştır. Çalışma hayatına yönelik hemen hiç bir pozitif sosyal politikanın üretilmediği bu ortam, ilk defa yoğun bir kentsel yoksulluk olgusunun da ortaya çıkmasını sağlamıştır (Buğra, 2010:166-167). Bu olgunun yönelik emareler, aslında 1950 öncesinde çok somut bir şekilde konut alanında görülmüştür. “Yersiz yurtsuz” vatandaşların konut edinmesini kolaylaştıracak bir yasal düzenlemenin yapılmasının üzerinden daha bir yıl geçmişken Ankara’daki ruhsatsız konutların 21.000’i gecekondular olarak kurulmuştur. Yoksulluğun boyutlarını anlamak bakımından önemli olan gecekondulaşma 1958’de Ankara’da 45.850’ye ulaşırken İstanbul’da da 40.000’i bulur. 1962’de ulaşılan rakamların ise işaret ettiği husus (Ankara 60 bin, İstanbul 100 bin, İzmir 20 bin vs...), hemen hemen Türkiye’de göç alabilecek özelliklere sahip büyük kentlerin tümünde, merkezi idarenin *oluşmasına göz yumarak*, mahalli idarelerin de *destekleyerek* gecekondulaşmaya katkıda bulunmasıdır (Buğra, 2010:169-170). Bu gelişmeler, enformelliğin yalnızca geçici/kalıcı bir istihdam veya çalışma alanı olarak oluşmasına yol açmamıştır. Bunun yanında, geniş bir halk kesimi açısından, kamunun karşılayabileceği ihtiyaçlara yönelik taleplerin enformel ilişkilerle karşılanması anlamında; “**minnet kültürü**” olarak isimlendirebileceğimiz bir zihniyet yapısının yerleşmesine de ön ayak olmuştur. Özellikle devlet bürokrasisi ile kurulan bu enformel ilişki, aktörlerin karşılıklı beklentileri yerine getirildiği oranda, devlet imkanlarından yararlanma fırsatı vermekteydi. Bu fırsatın somutlaşması, bir kısmıyla devlet örgütlenmesinin en alt düzeyindeki yardımcı hizmetler sınıfında istihdam edilmek, belediyelere ya da devlet eliyle açılan fabrikalara işçi olarak girmek, ancak çoğunluk için de bürokrasinin temsilcileri tarafından enformelliklerine göz yumulması şeklindeydi. Örneğin gecekondulaşmanın kamuya ve özel şahsa ait belirli alanlarda yoğun olarak gerçekleşmesi, bürokrasinin göz yumması belki de daha açık ifadesiyle temsilcisi olan aktörlerin enformel alışveriş ilişkisine girmesi yoluyla mümkündü. Yine bu gelişmelerin (diğer nedenlerin yanında), çoğunlukla cemaâtvari özelliklere sahip, nispeten kapalı ideolojik ve diğer marjinal grupların oluşmasına yol açtığını iddia etmek de çok yanlış olmayacaktır. Hemen her fırsatta birbirleriyle hasmane ilişkiler içinde olan ideolojik grup ve oluşumların, iş, sağlık, barınma ve diğer temel ihtiyaçların enformel ilişkilerle giderilebildiği bir ortamda ortaya çıkması tesadüf değildir. Bu süreçte bu tür oluşumlar, enformel ilişkilerle giderilebilen aynı ihtiyaçların baskısı altındaki *ötekilere* ya da *rakiplere* karşı bir dayanışma ve

işbirliği yapmayı mümkün kılan, toplumsal savunma mekanizmaları olarak da işlev görmüştür.

3.1. Yoksulluk Göstergeleri

Türkiye OECD ülkeleri içinde, yoksulluk sıralamasında Meksika ve ABD'den sonra en çok yoksul nüfusa sahip üçüncü ülkedir. 1990'lı yılların ortalarında, medyan gelirin %40'ının altında geliri olan %9,5'lik bir kesim var iken bu oran 2000'li yılların ortalarında %11,4'e yükselmiştir. Medyan gelir olarak %50 dikkate alındığında bu oranlar sırasıyla 16,2'den 17,5'e, medyan gelir %60 olarak dikkate alındığında ise 23,4'den 24,3'e yükselmektedir (OECD, 2011).

Türkiye'de yoksulluğun görünümü ve boyutları TÜİK verileri açısından dikkate alındığında ise ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır: Kurumu'un yaptığı ve sonuçlarını 2009 yılında yayımladığı yoksulluk araştırmasına göre, Türkiye'nin yoksulluk oranı %18,08'dir (12,751 bin kişi). Yüzdeler diliminde yaklaşık olarak beşte birlik bir dilimi kaplamasına rağmen, % 18,08'lik oran, ekonomik krizlerin olduğu kadar, büyüme dönemlerinin niteliğinden ve istihdam politikalarının yetersizliğinden kaynaklanan olumsuz sonuçların da yüksek düzeyde olduğunun bir göstergesidir. Söz konusu oran, gıda ve gıda dışı harcamaların en asgari düzeyini temel almaktadır. Sadece gıda harcamalarını içeren *açlık sınırı*na göre, nüfusun % 0,48'i (339 bin kişi) açlık sınırının altında yer almaktadır. 4 kişilik bir hanenin aylık açlık sınırı 287 TL olarak tahmin edilmiştir. Kişi başı günlük harcaması, satın alma gücü değerine göre 1\$'ın altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satın alma gücü değerine göre kişi başı günlük 2,15 \$ olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranı % 0,22, yoksulluk sınırı 4,3 \$ olduğunda ise yoksul fert oranı %4,35 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2010).

Tablo 1: Yıllara Göre Fertlerin Gıda+Gıda Dışı Yoksulluk Oranları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ³	2008	2009
Türkiye⁴	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
(%/Bin)	(18.441)	(19.458)	(17.991)	(14.681)	(12.930)		(11.933)	(12.751)
Kır	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
Kent	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86

Kaynak:TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365> 02.03.2012.

UNDP istatistikleri ise açlık sınırı olarak günlük 1,25 dolarlık kazancı ölçüt olarak almaktadır. Buna göre Türkiye'de açlık sınırının altındaki nüfus oranı, 2000-2009 ortalaması %2,7, genel yoksulluk oranını ise %18 olarak gösterilmektedir (UNDP, 2011: 143).

³ TÜİK 2009 yılında yeni nüfus projeksiyonlarına göre 2007 yılı yoksulluk rakamlarını revize etmiştir. Buna göre söz konusu yıl için Türkiye yoksulluk rakamı %17,33, kent %10,36, kır %34,80 olmuştur. Aynı şekilde yoksulluk sınırı yöntemlerine göre tablodaki rakamlar sırasıyla 0,48, 17,79, 0,00, 0,52, 8,41, 14,70 olarak düzeltilmiştir. Kent ve kır rakamları revize edilmiş şekliyle verilmiştir. Parantez içindeki rakamlar oranların tekabül ettiği sayıyı (+000)gösterir.

⁴ Parantez içindeki rakamlar oranların tekabül ettiği sayıyı gösterir. +000 ilave edilerek okunmalıdır.

Bunun dışında daha önce de belirtildiği gibi UNDP, yoksulluk ve hayat standartlarındaki gelişmeyi de ölçmektedir. Bu ölçümlere göre Türkiye'nin 2010 raporundaki endeks değerleri şu şekilde belirtilmektedir: Çok faktörlü yoksulluk endeksi 0,039, nüfusun %8,5'i çok faktörlü yoksulluk içinde, nüfusun %45,9'u normal bir hayat standardının gereklilikleri açısından yetersiz koşullarda, %7,3'lük bir nüfus yoksulluk sınırının altında, %1,3'ü açlık sınırının altında, çok faktörlü yoksulluk riskiyle karşı karşıya olan nüfus %19, yeterli eğitim imkanlarından yoksun olanlar %15,4, yeterli sağlık imkanlarına sahip olmayanlar %16, günde 1,25\$'ın altında kazancı olanlar %2,6, ulusal gelir yoksulluğu sınırının altında olanların 2000-2009 ortalaması da nüfusun %27'sinden oluşmaktadır. 2011 raporunda 1,25 \$'ın altında geliri olanların son on yıllık ortalaması nüfusun 2,7'sini oluştururken, genel yoksulluk sınırının altındakiler de %18,1'e düşmektedir.

Öte yandan yine 2011 raporuna göre çok faktörlü yoksulluk içindekiler bir önceki yıla göre %6,6'ya yoksulluk yoğunluğu %42'ye gerilemiştir. Ancak UNDP'nin bütün kriterleri dikkate alınarak belirlenen İnsani Gelişim Endeks puanına göre ülkeler sıralaması içindeki yeri, son bir yılda 83.lükten 92.liğe gerilemiştir (UNDP, 2010 ve 2011:161 ve 128). Türkiye'nin İnsani gelişmişlik endeks değerindeki artışın son 30 yıl ortalaması 1,34 olarak tespit edilirken, bu değer son 20 yıllık dönemde 1,08'e düşmekte, son 10 yıllık dönemde ise 0,90'a gerilemektedir (UNDP, 2011:132). Tablo 2, seçilmiş bazı OECD ülkelerinin İGE puanları ve satın alma paritelerini göstermektedir.

Tablo 2: Bazı OECD Ülkelerinin Satın Alma Paritesi ve İGE Değerleri

Ülke Sırası	Bazı OECD Ülkeleri	SAGP ⁵	İNSANİ GELİŞİM ENDEKS PUANI							Yıllık HDI Büyüme oranı %		
			1980	1990	2000	2005	2009	2010	2011	1980-2011	1990-2011	2000-2011
1	Norveç	56,648	0.796	0.844	0.913	0.938	0.941	0.941	0.943	0.55	0.53	0.29
9	Almanya	37,235	0.730	0.795	0.864	0.895	0.900	0.903	0.905	0.69	0.62	0.43
23	İspanya	32,076	0.691	0.749	0.839	0.857	0.874	0.876	0.878	0.77	0.76	0.42
24	İtalya	31,563	0.717	0.764	0.825	0.861	0.870	0.873	0.874	0.64	0.64	0.52
29	Yunanistan	27,839	0.720	0.766	0.802	0.856	0.863	0.862	0.861	0.58	0.56	0.64
32	Polonya	19,784	-	-	0.770	0.791	0.807	0.811	0.813	-	-	0.50
38	Macaristan	20,046	0.700	0.706	0.775	0.803	0.811	0.814	0.816	0.50	0.70	0.48
44	Şili	15,061	0.630	0.698	0.749	0.779	0.798	0.802	0.805	0.79	0.68	0.65
57	Meksika	15,186	0.593	0.649	0.718	0.741	0.762	0.767	0.770	0.85	0.82	0.64
92	Türkiye	15,301	0.463	0.558	0.634	0.671	0.690	0.696	0.699	1.34	1.08	0.90

Kaynak: UNDP (2011), Human Development Report, s.131, <http://www.ansiklopedika.org>

TÜİK'in verileri, yoksulluk oranlarının yıllar itibariyle düşmekte olduğunu göstermekle birlikte bu düşüşün kır-kent ayrımı dikkate alındığında kıra hemen hemen hiç yansımadağı, aksine arttığı görülmektedir. Günümüzde, kırdan yaşayan her 3 kişiden biri yoksul kategorisinde değerlendirilmektedir. Kent yoksulluğu kategorisinde, açlık sınırı altında

⁵ OECD ülkeleri Satın Alma Paritesi, 2010

kalan hemen hiç kimse yoktur. Gıda ve gıda dışı yoksulluk kategorisinde olanlar ise yıllar itibariyle üçte bir oranında azalmıştır. Bu sonuç, devletin ürettiği yoksullara yönelik sosyal politikaların daha çok kentlerde yoğunlaştığını ancak kırsal nüfusa yönelik istikrarlı bir politikanın bulunmadığını gösterir. Dolayısıyla kentlere yönelik sosyal politikaların üretilmesi, önemli bir nüfusun bulunduğu kırsal alanları olumlu yönde etkilememekte ve Türkiye nüfusunun yaklaşık altıda birinin hala çok temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde bir yaşam standardı sürdürmekte olduğu gerçeğini değiştirmemektedir (**Tablo: 3**).

Öte yandan uluslararası yoksulluk kıstasları açısından yoksul sayılmamakla birlikte, yaşam standardı ve koşulları açısından, nüfusun çok büyük bir kısmı ortalama yaşam standartlarının altında yaşamaktadır. Bir toplumun yaşam tarzı elbette ki, ekonomik koşulların yanında, toplumsal konumu, eğitim düzeyi ve kendi tarihselliği içinde ürettiği kültürün etkisiyle şekillenmektedir. Fakat yaşam tarzının birey açısından istediği şekilde somutlaşabilmesinin en büyük etkeni, sahip olduğu gelir düzeyidir. Günümüz modern toplum insanının özlenen yaşam tarzı içinde çok önemli bir yeri işgal eden bazı etkinlikleri, Türk toplumunun çok büyük bir kısmı için, kendi hayatında kuvveden eyleme geçme fırsatı bulamamaktadır. Örneğin TÜİK'in 2009 yılında yaptığı ve 2011 yılında yayımladığı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması ile ilgili haber bültenine göre bireylerin yaşam tarzları açısından önemli gördükleri bazı yaşam koşulları göstergeleri karşısındaki durumları, açıkça bunu işaret etmektedir: (TUİK, 2011)

“Kurumsal olmayan nüfusun;⁶

- % 39,2'si kendilerine ait konutta oturmamaktadır.
- %42,2'sinin konutunda “sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçevesi vb.” sorunlar söz konusudur.
- %42,9'unun oturduğu konutta “izolasyondan dolayı ısınma sorunu” yaşanmaktadır.
- % 59,3'ünün hanesinin taksit ödemeleri ve borçları (*konut alımı ve konut masrafları dışında*) bulunmakta, bu borç ödemeleri, % 29,3'ünün hanesine çok yük getirmektedir.
- %87,4'ü “evden uzakta bir haftalık tatili”, % 62,5'i “beklenmedik harcamalarını” ve % 82,1'i “yıpranmış ve eskimiş mobilyalarını yenileme ihtiyacını” ekonomik nedenlerle karşılayamamaktadır.”

⁶ TUİK, kreş, yetiştirme yurdu, huzur evi, sığınma evi, hapisane gibi mekânlarda devletin bakımı ve gözetimi altında yaşayanları kurumsal nüfus olarak nitelendirmekte ve analizlerinde bunlara yer vermemektedir.

Tablo 3: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fertlerin Yoksulluk Oranları (%)/000)

YIL	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ⁷	2008	2009
TÜRKİYE								
Gıda Yoksulluğu (Açlık)%/(bin)	1,35 (926)	1,29 (894)	1,29 (909)	0,87 (623)	0,74 (539)	0,54	0,54 (374)	0,48 (339)
Yoksulluk (%/Bin) (Gıda+Gıda Dışı)	26,96 (18.441)	28,12 (19.458)	25,60 (17.991)	20,50 (14.681)	17,81 (14.681)	18,56	17,11 (11.933)	18,08 (12.751)
Kişi B. Günlük 1 \$'ın Altı ⁸	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-
Kişi B. 2,15 \$'ın Altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi B. Günlük 4,3 \$'ın Altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama Esaslı Gör.Yoksul. ⁹	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
4 Kişilik Aile Aylık Açlık Sın. (TL)	133	168	182	190	205	237	275	287
4 Kişilik Aile Aylık Yoks.Sın. (TL)	310	417	429	480	549	619	767	825
KIR								
Gıda Yoksulluğu (Açlık %)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (Gıda+Gıda Dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
KB Günlük 1 \$'ın Altı	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-
KB Günlük 2,15 \$'ın Altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63
KB Günlük 4,3 \$'ın Altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92
HE Göreli Yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20
KENT								
Gıda Yoksulluğu (Açlık %)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (Gıda+Gıda Dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
KB Günlük 1 \$'ın Altı	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-
KB Günlük 2,15 \$'ın Altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04
KB Günlük 4,3 \$'ın Altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96
HE Göreli Yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365> 11.03.2011.

TÜİK'in konumuz açısından önemli olan bir başka verisi ise nüfusun %20'lik beş gruba bölünerek her birinin ülke toplam gelirinden aldıkları payın karşılaştırılmasıdır. TÜİK'in yayımladığı 2010 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerine göre nüfusun en fakir %20'lik dilimi ile en zengin %20'lik dilimi arasında 2004'de 7,7 kat olan fark 2010'da 8,0 kata çıkmıştır. Bir başka deyişle en fakir grup, toplam gelirin 2004'de %6,0'sına sahip iken 2010'da bu oran %5,8'e düşmüştür. II. III ve IV.%20'lik gelir grupları I. ve V. gruplara göre nispeten daha istikrarlı görünmektedir. Bir başka deyişle ekonomik dalgalanmalar birinci grubun yararına ikinci grubun zararına olurken, üretilen politikalar ya da kendiliğinden gelişen fiili durum, görece en fakir grubun dışındakileri koruma altına almaktadır.

DPT'nin Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Raporunda, 1963'den 2005'e kadar yapılan çeşitli gelir araştırması sonuçlarına göre, Türkiye'nin gelişmesiyle ters orantılı bir gelir dağılımı tablosu ortaya

⁷ TÜİK 2009 yılında yeni nüfus yansıtımlarına göre 2007 yılı yoksulluk rakamlarını revize etmiştir. Buna göre söz konusu yıl için Türkiye yoksulluk rakamı %17,33, kent %10,36, kır %34,80 olmuştur.

⁸ Kişi Başı:1 \$'ın satınalma gücü paritesine (SGP) göre karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL; 2007 yılı için 0.926 YTL; 2008 yılı için 0.983 YTL ve 2009 yılı için ise 0,917 TL kullanılmıştır.

⁹ Harcama Esaslı Göreceli Yoksulluk: Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

çıkılmaktadır. Özellikle hızlı sanayileşme dönemlerinde bu tablo alt gelir gruplarının aleyhine daha da bozulmaktadır. Yine bu çalışma dikkate alındığında, Gini katsayısı açısından ülkeler arası bir kıyaslama yapıldığında Türkiye'nin gelir bölüşümü günümüze doğru daha adaletsiz bir görünüm sergilemektedir. DPT nihai gelir paylaşımındaki adaletsizliğin vergi toplama sistemindeki yetersizlik ve adaletsizliklerden kaynaklandığını iddia etmektedir (DPT, (2007: 17-18). Ancak istihdam ve işsizlik oranlarının mevcut durumu da, gelirin daha fazla aile üyesi tarafından paylaşıldığını göstermektedir. OECD'nin 33 ülkesi arasında bir karşılaştırma yapıldığında en kötü gelir dağılımına sahip üçüncü ülkenin Türkiye olduğu görülmektedir. İstihdam, işsizlik, yoksulluk oranları açısından da sonuçların fazla değişmediğini söylemek mümkündür (TAV, 2012).

Tablo 4: Yüzde 20'lik Nüfus grupların gelirden aldığı paylar, 2004-2009

Yüzde 20'lik gruplar	Türkiye (Gelirden Aldığı Pay %)										Kent (Gelirden Aldığı Pay%)										Kır (Gelirden Aldığı Pay %)									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010									
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100									
I. %20 ¹⁰	6.0	6.1	5.1	5.8	5.8	5.6	5.8	6.4	6.4	5.5	6.2	6.1	6.0	6.3	6.3	6.1	5.6	6.4	6.5	6.1	6.2									
II. %20	10.7	11.1	9.9	10.6	10.4	10.3	10.6	10.8	11.5	10.3	11.0	10.7	10.7	11.0	11.2	11.3	10.2	11.1	10.8	10.9	11.0									
III. %20	15.2	15.8	14.8	15.2	15.2	15.1	15.3	15.2	16.0	15.0	15.3	15.3	15.0	15.3	15.8	15.9	15.3	16.0	15.6	15.9	15.7									
IV. %20	21.9	22.6	21.9	21.5	21.9	21.5	21.9	21.4	22.6	21.8	21.2	21.9	21.1	21.6	22.7	22.6	22.6	22.3	22.5	23.1	22.8									
V. %20	46.2	44.4	48.4	46.9	46.7	47.6	46.4	46.1	43.5	47.5	46.2	46.0	47.3	45.7	43.9	44.2	46.3	44.2	44.5	44.0	44.3									
Gini KS	0.400	0.380	0.430	0.410	0.400	0.420	0.400	0.390	0.370	0.420	0.390	0.400	0.400	0.390	0.370	0.380	0.410	0.380	0.380	0.380	0.380									
P80/P20	7,7	7,3	9,5	8,1	8,1	8,5	8,0	-	6,8	8,6	7,5	7,5	7,9	7,3	-	7,2	8,3	6,9	6,8	7,2	7,1									

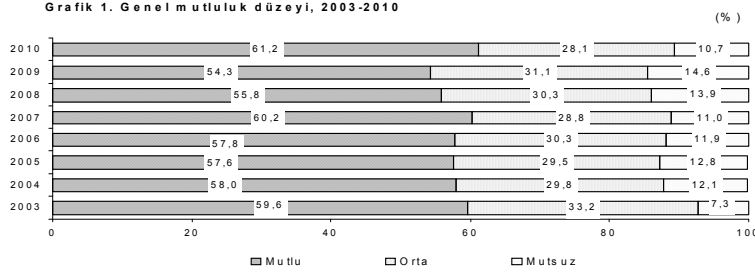
Kaynak: TÜİK, T.C.Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu'nun İlgili Yıllar Haber Bültenlerinden derlenmiştir, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=24&ust_id=7

Son olarak Türkiye nüfusunun yaşam memnuniyeti ile ilgili olarak TÜİK'in sunduğu verileri değerlendirmek gerekir. Yaşam memnuniyeti, her ne kadar yoksulluk olgusunu doğrudan açıklayamasa da, gelir yoksulluğu ve kültürel yoksulluk açısından mevcut potansiyel özellikler hakkında bilgi vermesi anlamında önemlidir. Aşağıdaki grafik 2003-2010 yılları arasında genel mutluluk düzeyindeki değişimleri göstermektedir (Grafik 1).

Grafikte de görüldüğü gibi yıllar itibarıyla 18 ve üstü yaştaki nüfusun genel mutluluk düzeyi çok yavaş bir değişimle de olsa yükselmektedir. Ancak kendisini mutsuz hisseden yaklaşık %10,7'lik bir dilim var ki, aynı oranlarda tüm nüfusa yansıttığımızda yaklaşık yedi, yedi buçuk milyon birey bu mutsuzluğa ortak olmaktadır. Öte yandan kendisini orta düzeyde mutlu hisseden %28'lik bir dilim bazı ideallerini bu toplum içinde gerçekleştirememektedirler. Örneğin eğitilmiş olmak mutluluğu etkileyen en önemli faktörlerden biri olmakla birlikte başta kırsal olmak üzere, birçok bireyin bu imkâna, zorunlu eğitimin dışında, sahip olmadığını söyleyebiliriz. Eğitimde özellikle yüksek öğrenim imkânını kazanmanın ailelerin gelirleriyle doğru orantılı olduğu, dersane, özel ders, pahalı hazırlık kitaplarını alabilmek gibi koşulların sağlanmasının şart olduğu bir yarışma

¹⁰ Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında I.%20'lik grup geliri en düşük olan grubu, V.%20'lik grup ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

ortamında, bu mutluluk faktörünün elde edilmesi birçok birey açısından çok zor görülmektedir.

Kaynak: TÜİK, (2010) Haber Bülteni, Yaşam Memnuniyeti Araştırması Sonuçları, 2009, S.27.

Dolayısıyla TÜİK verileri göstermektedir ki, sosyal ortamdan elde edilebilecek pozitif koşulların en az etkilediği faktörler olarak, bireyler; sağlıklı olmak, kadın olmak, evli olmak ya da gelecekle ilgili ümidi olmak gibi... bir çoğu yaşamın doğal özellik ve süreçleriyle ya da gelecekle ilgili "Allah'tan ümit kesilmez" şeklindeki, inanç kökenli faktörlerle mutluluklarını tanımlamak zorunda kalmaktadırlar (TÜİK, 2011).

3.2. Yoksulluk Göstergesi Olarak İşsizlik ve Enformel Sektör

Daha önce de belirtildiği gibi, birey açısından işsizlik yoksulluğun en büyük kaynaklarının başında gelmektedir. Türkiye'de işsizlik tartışmaları genellikle günün hükümet icraatlarıyla ve konjonktürel değişimler üzerinden yapılır. Hâlbuki yapılan araştırmalar, işsizliğin, ülkenin geçici ekonomik sıkıntılarından ileri gelen bir işsizlik olmadığı, bireyin nitelikleriyle ekonomik yapının niteliklerinin örtüşmemesinden kaynaklandığı yönündedir. Genel kabule göre, işsiz olarak nitelendirilen birey, ülke yasalarınca belirlenen asgari çalışma yaşına ulaşmış, çalışmak isteyen fakat işgücünde yerini alamayan bireydir.

"Bir başka ifade ile işsizlik, çalışabilecek durumda olan kişilerin çalışmamayı tercih etmelerinden dolayı gönüllü işsiz olmalarından kaynaklanmayıp aksine gayri iradi bir durumu ifade etmektedir. İşsizlik, bir ülkenin ekonomik yapısından doğmakta ve ekonomik yapının da gelişmiş veya az gelişmiş ülke ekonomisine ait olma durumuna göre farklı nedenlerle meydana getirmektedir. Az gelişmiş ülkelerde, daha çok sermaye yetersizliğinden, gelişmiş ülkelerde de teknolojik ilerleme nedeni ile işsizlik oluşmaktadır." (Göktaş, 2005:64).

İktisat bilimi işsizlik nedenlerini dikkate alarak işsizlik üzerine üç kavramsal tanımlama yapar: Bunlar *friksiyonel işsizlik*, *yapısal işsizlik* ve *konjonktürel işsizlik*dir. Genel olarak bakıldığında, sosyo-ekonomik yapıyı derinden etkileyen ve en uzun süreli işsizlik türü olarak konjonktürel işsizlik tanımı kabul görmektedir. Ancak bütün bu işsizlik türleri normal bir ekonomik yapılanmanın özellikleri tarafından tanımlanmaktadır. Gerçekte işsizliğin asıl nedeni yeterli bir iktisadi büyümenin sağlanamamasıdır. İktisadi büyümenin en önemli üç kaynağı beşeri ve fiziki sermaye ile

teknolojidir. Büyüme bu üç kaynağın uygun bir etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıkar (Yılmaz, 2004). Gökteş, Türkiyede büyüme ile işsizlik arasında bir karşılaştırma yaparak şu tespitlerde bulunmaktadır:

- *İşsizlik ile büyüme arasında uyumlu bir ilişki bulunmamaktadır.*
- *İşsizlik, iktisadi büyümeyi etkileyen faktörler içinde yer almakta, fakat iktisadi büyümenin yüksek veya düşük oranda gerçekleşmesi işsizliğin oluşmasında veya işsizliğin önlenbilmesinde her hangi bir etkiye sahip bulunmamaktadır.*
- *Teknolojiye uygun emek arzının Türkiye’de olmaması nedeniyle büyüme, işsizlik oranı üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır.*
- *Türkiye’deki beşeri sermaye yatırımlarının yetersiz olması ve bu yatırımları arttırıcı politikaların geliştirilmemesi iktisadi büyüme ve dolaylı olarak da işsizlik üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır.*
- *İşgücüne yeni katılan bireylerin iş bulamamasının en önemli nedenleri, beşeri sermaye yatırımlarının yetersizliği, emeğin üretimdeki verimlilik artışının sağlanamaması ve emeğin beşeri olarak niteliğinin arttırılamamasıdır. (Gökteş, 2005: 76).*

Dolayısıyla bu çalışmada yoksullukla ilişkilendirilmek istenilen, çalışma hayatının gereklilikleri yönünde sosyalleşmemiş ya da eksik sosyalleşmiş, gerekli nitelik ve donanımlar açısından yetersiz bireylerin sahip olduğu işsizlik türüdür ki, bu özelliklerden kaynaklanan işsizlik, yukarıdaki işsizlik açıklamaları açısından değerlendirildiğinde sosyal sermaye yatırımlarının yetersizliğinden kaynaklanan ya da sosyal sermaye yatırımlarından faydalanma imkânı bulunmayan bireylerin işsizliğidir. Birey bir taraftan sürekli değişime uğrayan istihdam koşullarını kendisine uyarlayacak imkân ve arzuyu bulamamaktan dolayı işsiz kalmakta, öte yandan sanayileşme sürecine oldukça geç katılan ülkelerin genelinde gözlendiği gibi, sıklıkla muhatap olduğu olumsuz ekonomik koşullar ve istikrarsızlıklar, kurumsallaşmamış iş piyasasının özellikleri, belirtilen imkânlardan bazılarını belki ilerleyen yaşlarında bulabilecek bireyleri, iş deneyimsizliği, sosyal ağ eksikliği ya da yetersizliği gibi nedenlerle sürekli istihdam dışında tutmaktadır.

3.3. Türkiye’de İşsizlik Göstergeleri ve Yoksulluk

TÜİK’in verileri dikkate alındığında işsizlikle ilgili olarak en çok dikkat çeken hususları şu şekilde sıralamak mümkündür: (Tüik; 2012)

- *İşsizlik oranı yıllar itibariyle olumlu yönde önemli bir değişme göstermez iken büyüme oranları oldukça istikrarsız bir görünümündedir.*
- *İşgücüne dâhil olmayan nüfusun artış hızı istihdam edilenlerdeki artış hızından daha yüksektir.*

- İşgücüne katılma oranında yıllar itibariyle olumlu yönde bir değişme olmamakla birlikte istihdam oranı düşmektedir.
- Bağımlı nüfusun oranı yıllar itibariyle yükselmektedir.
- Hem tarım hem de tarım dışı istihdam imkânları sürekli daralmaktadır.
- Çalışma zamanını tam olarak değerlendiremeyen çalışanlar ile çalıştığı işi değiştirmek ya da ek bir iş ihtiyacı içerisindeki bireylerin sayısı (Zamana bağlı istihdam ve Yetersiz istihdam) 2005 yılına kadar sürekli ve önemli bir değişme eğiliminde iken 2005'den itibaren tekrar kuvvetli bir yükselme eğilimine girmiştir.

Aşağıdaki tablo, 2002-2009 yılları arasında yoksulların işteki durumlarını özetlemektedir. Bu veriler göstermektedir ki istihdam alanlarının tümünde ve gruplandırılan tüm işlerde yoksulluk sorunu değişen oranlarda olsa da vardır. Özellikle işteki durumu açısından, nüfusun çok büyük bir kesiminin temsil edildiği yevmiyeli, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi kategorisinde yoksulluk oranları yıllar içinde düşme eğilimi gösterse de ulaşılan noktada sırasıyla; yevmiyelilerde %26,86, kendi hesabına çalışanlarda %22,49 ve ücretsiz aile işçilerinde %29,58'lik önemli bir yoksul kesim bulunmaktadır. Öte yandan sektörler itibariyle en yoksul kesim tarım sektöründe bulunmaktadır. Gerçekte bu kesim çiftçilik ve hayvancılıkla geçinen köylülerden oluşmaktadır. İfade edilen rakamlar, sanayi ve hizmetler sektörüne göre ve yıllar itibariyle bu alanlardaki yoksulluğa yönelik politikaların sistematik ya da bilinçli olmadığını düşündürmektedir. Bahsedilen alanlarda yoğunlaşan yoksulluğun Türkiye'ye özgü koşullarından yukarıda bahsedilmiştir.

Tablo 5: İşteki Durum ve Sektörlere Göre Fert Yoksulluk Oranları¹¹

İşteki Durum ve Sektör	Yıllara Göre Fert Yoksulluk Oranı								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009	
İstihdamdaki Fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37	
İşteki Durum									
Ücretli, Maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05	
Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86	
İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33	
Kendi Hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49	
Ücretsiz Aile İşçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58	
Sektör									
Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01	
Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63	
Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16	
GSYH									

Kaynak: 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK,
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=23&ust_id=7, 13.03.2011.

Öte yandan, dünya ölçeğinde, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru yayılacak şekilde, 1960'lardan itibaren ekonomide yeniden

¹¹ Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

yapılanma ya da yapısal dönüşüm diye tanımlanan bir sürecin iyi bir şekilde yönetilememesini de işsizlik ve yoksulluk ilişkisinin önemli nedenleri arasında saymak gerekir. Bu dönüşüm içerisinde devletin küçülmesi, teknoloji yoğun üretim, başta gelişmiş ülkelerde olmak üzere üretim sektöründen hizmet sektörüne kayılması, devletin sosyal güvenlik harcamalarına kaynak bulamaması ve kısıtlaması, sendikal haklara getirilen kısıtlamalar gibi temel nedenler işsizliğin önemli bir problem olarak ülke gündemine çıkmasını sağlamıştır. Kamu sektöründe istihdam imkânı bulamayan bireyler, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, genel toplumsal ve ekonomik nitelikleri yetersiz olduğu için, özel sektörde güvenceli bir istihdam imkânına gittikçe daha az sahip olmaya başlamışlardır. Eğitimsizlik, kır kökenlilik, örgütlenme yetersizliği, yasal güvence eksikliği, istihdam alanlarının darlığı, enflasyonist baskılar, kamu harcamalarının uygun olmayan kullanımı, gelir bölüşümü adaletsizliği ve geleneksel yaşam tarzına bağlı faktörler işsizliğe bağlı yoksul insanların artışını beraberinde getirmiştir. Bu artış formel alanda iş bulamayanların enformel iş alanlarına kaymasının da en önemli nedeni olarak görülmektedir (Şenses, 2006:164).

Bu çalışmada konu olarak ele alınan enformel sektör çalışanları, bu tür özellikleri en belirgin bir şekilde taşıyan bireyler olarak dikkatimizi çekmektedir. Ancak literatürde ve resmi kurumların tanımlamalarında enformel sektörün bizim anlamlandırmaya çalıştığımızdan çok daha kapsamlı bir kavram olarak kullanıldığını görmekteyiz. Enformel iş alanlarını ifade etmek için kullanılan enformel sektör kavramı, kayıtlı ve kayıtsız ekonomik faaliyetler, kısmen bildirilen ve hiç bildirilmeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetler ile yer altı ekonomisi faaliyetlerini tanımlayan bir kavram olarak kullanılır. DPT tarafından yapılan bir çalışmada *Enformel Sektör* şu şekilde tanımlanır: “kendi hesabına ekonomik faaliyette bulunan, ücretli bir kişi çalıştırsın ya da çalıştırmassın, küçük ölçekte faaliyet gösteren, temel amacı bu faaliyete katılan, gelir ve istihdam yaratmaya dönük, belirgin özelliği düşük teknoloji ve organizasyon isteyen, çoğunlukla ilgili kamu otoritelerinden herhangi bir izin almadan, yasal onay olmaksızın gerçekleştirilen, vergi, asgari ücret, sosyal güvenlik vb. mali yükümlülüklerden kaçmak üzere faaliyet gösteren, genelde mal ve hizmet üretimi yasal, ancak saklı ve yasal olmayan veya mevzuatlara uygun olmayan şekilde yürütülen ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır.” (DPT, 2001:62).

Enformel sektör kavramının içeriğini anlayabilmek için, öncelikle ekonomik faaliyetlerin türleri olan *kayıtlı ekonomik faaliyetler* ve *kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin* kapsamını ortaya koymak gerekir. *Kayıtlı ekonomik faaliyetler*, tüm bürokratik prosedürleri yerine getiren, tüm resmi birimlerde kayıtlı olarak yürütülen faaliyetlerdir. Bu bağlamda, genel olarak kayıtlı ekonomik faaliyetler; sanayi ve hizmetler kesimi, kamu sektörü ve özel sektör tarafından mal ve hizmet üretimine yönelik olarak yapılan tüm faaliyetleri kapsar (Şişman, 1999:17). *Kayıt dışı ekonomik faaliyetler* ise, resmi kayıtlara girmeyen, yasal belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin

tamamıdır. Kayıt dışı ekonomi kavramının yerine bazı bilimsel metinlerde; *kara ekonomi, yer altı ekonomisi, gizli ekonomi, vergisiz ekonomi, kayıtsız ekonomi, illegal ekonomi, marjinal ekonomi, kravatsız ekonomi* gibi kavramlar da kullanılmaktadır (Sarılı, 2002:32). ‘Kayıt dışı’ ile ‘enformel’ tanımlamaları aynı anlamda kullanılsa da, genelde enformel ekonomik faaliyetler kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir türü olarak kabul edilir. “Kayıt dışılık genel anlamıyla yasal olmayan faaliyetlere işaret ederken, enformellik, kişilere istihdam ve gelir sağlayıcı mal ve hizmetlerin üretimine vurgu yapmaktadır” (Şişman, 2001: 106). Kayıt dışı ekonomik faaliyetler ikiye ayrılır: *Kısmen bildirilenler ve tamamen bildirilmeyenler*.

Konuyla ilgili olarak DPT’nin hazırladığı bir raporda ‘Kısmen Bildirilenler’ ve ‘Tamamen Bildirilmeyenler’ sınıflaması içinde meslekler tespit edilmiştir. Bu raporda günlük hayatımızda birçok ihtiyacımızı karşılayan mesleklerin ‘Kısmen Bildirilenler’ içinde yer aldığı görülmektedir. ‘Tamamen Bildirilmeyenler’ grubunda olan ve bizim ‘Enformel Sektör’ kavramlaştırmasıyla asıl tartışma konusu ettiğimiz faaliyetler ise genellikle açık alanlarda yapılmakta olan işlerden oluşur. Bunlar arasında en belli başlıları seyyar satıcılık, inşaat işleri, hamallık, iş takipçiliği, şehir içi nakliyatçılık, hayvan ticareti ve hurdacılık gibi faaliyetlerdir. (Sarılı, 2002:35). DPT’ gibi resmi kurumların sınıflandırmalarında yer verilmemekle birlikte konuyla ilgili literatürde, yer altı ekonomisi de (underground economy) enformel sektör içinde gösterilmektedir. Yer altı ekonomisi faaliyetleri, “bir ülkede geçerli hukuk ve ahlak kurallarına aykırı faaliyetler” (Şişman, 2001:106) olarak tanımlanır. Buna göre silah, uyuşturucu, kıymetli maden, tarihi eser kaçakçılığı, sahte belge (pasaport, senet vb.) düzenleme, tefecilik, kadın ticareti ve rüşvet gibi faaliyetler, yer altı ekonomisi faaliyetleri içerisinde yer almaktadır.

4. ENFORMEL ÇALIŞMA BİÇİMLERİ

Enformel sektör çalışanlarını; *bireysel olarak çalışanlar, ev ekonomisi faaliyetlerinde bulunanlar ve küçük üreticiler* olarak üçe ayırmak mümkündür. *Bireysel olarak çalışanlar* kapsamında inşaat işçileri, seyyar satıcılar, hamallar, eski eşya (hurda-çöp) toplayıcıları, baca temizleyicileri, ev ekonomisi içinde çeşitli montaj ve dokuma işi yapanlar, şimdi pek görülmemekle birlikte hallaçlık gibi işleri yapan bireyler vardır. *Ev ekonomisi faaliyetlerinde çalışanlar*, ev ortamında gerçekleştirilen, yasalara aykırı olmayan ama vergilendirilmeyen faaliyetlerde bulunan bireylerdir. Bahsedilenlerin yanında çocuk bakıcılığı, özel ders verenler, temizlikçiler biçki-dikiş-nakış işleriyle uğraşanlar ev ekonomisi faaliyetlerini yürüten bireylerdir. *Küçük üreticiler* ise, az bir sermayeyi gerektiren bir maliyet ile mal üretimi yapan bireylerdir. Bunlar kendi bünyelerinde birkaç işçi çalıştırabilirler (bu kişiler aileden de olabilir), fakat kendisi ve altında çalışan işçilerin hiçbir sosyal güvenliği yoktur (Şişman, 2001: 48-57). Bütün bu işlerin ortak özelliği, korumasız, güvencesiz, kuralsız istihdam ve çalışmadır. Kazanç istikrarı yoktur. En önemli çalışma motivasyonu bir gün öncesi kazancından daha iyi kazancı olacağına dair umuttur. Ancak formel alanların

istihdam hacmi itibariyle stabil özellikler içeriyor olması, enformel alanda çalışma talebini her geçen gün daha da artırır. Kazanç umudunun realize olması mümkün olmaz. Bu durum bir yandan yoksullaşmayı artırırken dolaylı olarak formel alanlarda çalışanların hak taleplerinin dayanaklarını zayıflatır. Çünkü enformel alandakilerin “daha ucuza çalışma” duygusu ve baskısı formel alanlarda çalışanları tehdit eder ve enformel ilişkilerin buralarda da yaygınlaşmasına yol açar.

4.1. Enformel Sektörün Oluşumunda Rol Oynayan Bazı Sosyo-Ekonomik Nedenler

Enformel sektör hemen her ülkenin reel ekonomik ve toplumsal yapısında var olmakla birlikte, sorunlu bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Görece gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşan bu sorun birçok psiko sosyal ve ekonomik nedenlerin ortak bir sonucudur. Enformel sektör özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından iki farklı sürecin kapsandığı bir döngü olarak düşünülebilir. Bir taraftan ülkenin kıt kaynakları, sermaye birikiminin azlığı, orta sınıfların gelişmemişliği, ülke nüfusunun daha çok tarımsal birimlerde istihdamı, kentsel ve sınıai istihdamın yetersizliği, hızlı nüfus artışı gibi bir çok neden, sağlıklı bir ekonomik gelişmenin doğmasını engellerken, diğer taraftan enformel sektör kavramıyla kapsanan bozuk yapısal özelliklerin, sürekli kendisini besleyerek, kalıcı bir hale gelmesini sağlar. Enformel sektörü besleyen faktörler zamanla, enformel sektörün gelişmesiyle birlikte ülkeyi daha çok etkisi altına alır. Örneğin; gelir dağılımındaki dengesizliğin çok yüksek olması bağımsız bir değişken olarak, enformel sektörü doğurup beslerken, diğer yandan bir sonuç olarak gelir dağılımının daha da kötüleşmesine yol açan süreci tetiklemektedir; çünkü enformel sektör çalışanları, mali ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamak amacıyla alınan vergileri ödemezler. Böyle bir durumda kısa süreli, kişisel çıkarlar uğruna ülke çıkarları hiçe sayılmış ve gelir dağılımının dengesizliği arttırılmış olur (Yüksel, 2003:21-38).

Enformel sektörün oluşmasını, beslenmesini ve süreklilik kazanmasını sağlayan bu nedenler içinde gelir yetersizliği ve gelir dağılımı adaletsizliği, nüfus artış hızının yüksekliği, göç, kırsal ve kentsel işsizlik vb. olgular en önde gelen nedenler olmanın yanı sıra, çözümü de en zor olan nedenler arasındadır (İSO, 2001:22). Eğitimsizlik, çarpık kentleşme de bu nedenler içinde gösterilmektedir (Şişman, 2001: 148).

4.1.1. Gelir Düşüklüğü ve Gelir Dağılımı Dengesizliği

Ekonomik, sosyal ve siyasal olumsuzluklar, vatandaşlık bilincinin yeteri kadar olgunlaşmamasına bağlı olarak sorumluluk duygusunun zayıflığı, hayatın idamesiyle ilgili doğrudan ihtiyaçların baskısı gibi nedenler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını engelleyen en önemli psiko sosyal faktörlerdir. Bu faktörler, özellikle siyasal mekanizmanın yönlendirme, bölüşme ve denetim gibi konulardaki zaafı söz konusu olduğunda, zaten nüfusun önemli bir kısmının yer aldığı alt tabakalarda yoksulluk artışını hızlandırmaktadır. Alt tabaka ile üst tabakayı oluşturan nüfusun arasındaki gelir düzeyi farkı,

devletin toplumsal politikaları uygulayamaması sonucu bir çok marjinal sonuçları beraberinde getirir. Bunların en önemlilerinden biri, yaşayan kuşakların yoksullaşması ve gittikçe artan bir şekilde enformel sektör kapsamında değerlendirilen işleri yaparak hayatını sürdürmek zorunda kalmasıdır. Yoksul nüfusun artması doğrudan enformel sektörün ekonomik alandaki payının da artması anlamına gelir. Dolayısıyla yoksulluğa neden olan faktörler sürecin ilerleyen evrelerinde tüm topluma zarar verici bir noktaya ulaşır (Ercan, 2001: 69).

4.1.2. Nüfus Artışı, Göç ve Kentsel İşsizlik

Gelişmekte olan ülkelerde yüksek nüfus artış oranına paralel bir şekilde istihdam imkânları yaratılmadığı için, işsizlik toplumsal sistemi tehdit edecek boyutlara ulaşır. Nüfus artışının ‘yüksek’ olarak tanımlanmasının da en önemli ölçütü istihdam yetersizliği ya da işsizliktir. İstihdam imkânlarının gelişmemesi ya da mevcut işgücü arzının niteliklerine uygun istihdam alanlarının oluşmaması işsiz bireyleri bir takım arayışlara iter. Bu arayış, işsizlerin geneli için, mevcut enformel (marjinal) sektör içinde karşılığını bulmaktadır. Seyyar tamircilik, hamallık, değnekçilik*, eşya taşımacılığı, baca temizliği, dam aktarma işleri, ayakkabı boyacılığı, seyyar şans oyunları satıcılığı, işportacılık, kapıcılık, yollarda oto cam temizleyiciliği ya da halkın ihtiyaçlarına göre şekillenen, örneğin; geleneksel ağız tadına yönelik gıda hizmetleri; simitçilik, kokoreççilik, köftecilik, börekçilik, tatlıcılık, dondurmacılık, su, limonata satıcılığı gibi işlerle sokak pazarcılığı, yer altı ekonomisi, korsan yayıncılık gibi birçok satıcılık türü, normal bir malın ticaretinde yeni bir aracı halka oluşturmak şeklinde tezahür eden her türlü iş, yapılabilecek pek çok işlerden bazıları olarak, akla gelebilir. Bütün bu işlerin ortak özellikleri arasında sabit bir mekânın olmaması, vergi verilmemesi, gayri resmi çalışılması, sigortasız olma gibi özellikler sayılabilir. Söz konusu bireylerin sayısı ve buldukları toplumsal konumun olumsuz nitelikleri arttıkça, enformel sektör de, zamanla nicel ve nitel olarak yayılmaya ve gelişmeye başlar. Ülkemizde müzik ve yayıncılık sektörünün korsan satış ve basım işleri dolayısıyla uzun süredir aşamadığı bir kriz içine girmesi, bu gelişmeye ve yaygınlaşmaya tipik bir örnek olarak gösterilebilir.

Göç ve kentleşme süreci, gerçekte şimdiye kadar adı geçen-geçmeyen birçok nedeni içinde barındıran oldukça karmaşık süreçlerdir. Nitekim göçün birçok tanımlamalarından biri olarak “... coğrafi mekân değiştirme sürecinin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketlerinin tümü...” (İçduygu vd., 1988:215) olarak görülmesi bu karmaşıklığın kapsamı hakkında bir fikir vermektedir. Göç, yoğunluğu, zaman ve mekâna yaygınlığı değişmekle birlikte, sanayileşme sürecine girmiş her ülkede benzer sonuçlara ya da oluşumlara yol açmıştır. Göç bir taraftan sanayileşmenin gereklerinden biridir, öte yandan da birçok olumsuz toplumsal süreçleri başlatır. Olumsuzluklar genellikle süreci bizzat yaşayan bireyler açısındandır. Sanayileşme ve kentleşmeyle ilgili olarak tarımsal yapı ve mekânlardan

* gayri resmi sokak otoparkçılığı.

modern sanayi toplumuna geçişin hızı ve süresi, olumsuzlukları yaşayan kuşakların da göç hareketlerinin sınırlı kalmasını ya da süreklilik kazanmasını belirler.

Türkiye açısından durumu değerlendirdiğimizde göç ve kentleşmenin, yukarıda belirttiğimiz sanayileşme sürecinin de hızlanmaya başladığı 1950'li yıllardan itibaren önemli bir toplumsal olgu özelliği kazanmaya başladığını söyleyebiliriz (TÜİK, 2012). Örneğin 1927 yılından 1950 yılına kadar kırdaki yaşayan nüfus toplam nüfus içinde %84'lük bir orandan %81'e düşmüşken 1950-1955 arasında %81'den %77'ye gerilemiştir. Yani 23 yılda %3'lük bir düşüş var iken, göçün yoğunluk kazanmaya başladığı beş yıllık dönemde %4'lük bir düşüş yaşanmıştır (TÜİK: 1992). Bu süreç günümüze kadar hemen hemen aynı hız ve eğilimi koruyarak gelmiştir. Ancak kentlerdeki istihdam alanlarının genişlemesi aynı yönde ve hızda artmamıştır. Bunun kent üzerindeki etkisi işsizlik, gecekondulaşma ve enformel sektörün, bir başka deyişle 'marjinal sektör'ün oluşmasıdır.

“Örneğin, Ankara'da kent nüfusunun üçte ikisi gecekondularda barınıyordu. 1990'ların başında Türkiye'de her üç konuttan birini oluşturan gecekondularda yaklaşık dokuz milyon insan yaşamaktaydı. Aynı dönemde Ankara nüfusunun yaklaşık yarısı gecekondularda barınıyordu.” (İçduygu vd., 1988:223).

Böyle bir kentleşmenin anormal, sorunlu ve çarpık bir kentleşme olduğu açıktır. Bu şekilde gelen nüfusun en azından çalışabilir ve çalışma arzusu taşıyan kısmının ortak özelliklerine bakıldığında, bunların enformel sektörde çalışmalarının bir bakıma zorunluluk olduğunu söylemek mümkündür. Göçle gelen ve gecekondularda yaşayan bireylerin, daha önceden gelmiş akraba, hemşehri gibi bireylerin yardımıyla ikamet imkânı bulan bu göçmenlerin birçokları bilgi, donanım, davranış ve hayat tarzı bakımından birbirlerine benzerdiler. Bunlar, terk ettikleri tarımsal yapılarda tarımsal işlere göre sosyalleşmiş, bu işlerin gerektirdiği bir zihniyet yapısına sahip, yine bu tür işlere özgü becerileri -günlük hayatlarını idame ettirebilecek kadar- görgü yoluyla ya da bireysel deneyimle kazanmışlardır; soyut düşünme yetenekleri gelişmemiş, kentsel kural ve davranış kalıplarını, ihtiyaç duymadıkları için öğrenememiş, bir başka deyişle ileride yaşayacağı kente yönelik olarak, önceden sosyalleşme süreci yaşamamış, örgün eğitimi hiç ya da çok düşük düzeyde almış, otoriter aile ilişkileri içinde yetişmiş, insanlar arası ilişkileri gerektiren işlerle değil, doğayla ilişkiler gerektiren ve bu ilişkileri özgürce ve kendi verdiği kararlara göre şekillendirme alışkanlığı kazanmışlardır. Bu nitelikler kentsel-sınai işlerin gereklilikleri açısından oldukça olumsuz denilebilecek özelliklerdir. Bu niteliklere sahip olarak kente gelmiş bireyin kentsel yapı içerisinde hem tercih edilebilirliği çok azdır hem de bu işler kendi niteliklerine, zihniyetine ve alışkın olduğu yaşam tarzına uygun değildir. Böyle bir durumda bu bireylerin enformel sektör içinde yer alan marjinal işleri birinci derecede önemseyemediği, kendisi için öncelikli istihdam alanı olarak gördüğü bile söylenebilir. Dolayısıyla istihdam imkanlarının ve koşullarının, kentsel alanlarda, nüfus artış hızına ve özellikle göçle gelen nüfusun artış hızına ve niteliklerine uygun olarak

üretilemediğinde, enformel sektöre uygun bir işgücü piyasası da kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır (İçduygu vd., 1988:225).

4.1.3. İş Bulma ve Kurmada Şebekeleşme

Enformel sektörün büyüme sebeplerinden biri de, istihdam olan birey tarafından yapılan işin başkasına tavsiye edilmesi yoluyla onu etkilemesi ve etkilenen bireyin enformel istihdama katılmasıdır (Ercan, 2001:65). İşgücü arzının yüksekliği genellikle istihdam kaynaklarını ellerinde tutan bireyleri, tanıdık bildik insanları yanında çalıştırmaya sevk eder. Özellikle vasıfsız işlerin yoğunluklu olduğu sektörlerde bu tür istihdam yolu öncelikli görülür. Enformel sektörün illegal özellikleri bu tür işe alımları teşvik eder. İşe almamak bireylerin tercihinde ırk, din, mezhep, hemşehri ya da akrabalık bağı önemli rol oynamaktadır. İşgücü pazarıyla ilgili arz ve talebi buluşturan kurumsal mekanizmaların örgütlenme, mevzuat ve personel niteliksizliği nedeniyle işlevsel olmaması ya da yetersiz kalması enformel ilişkiler yoluyla istihdamı, bireyler açısından zorunlu kılar. Enformel ilişki ağları hem işi talep edenin hem de işgücünü talep edenin en çok başvurduğu yol olur. Böyle bir yol, formel çalışma ilişkilerinin getirdiği yükümlülüklerden kaçmak anlamında işverenin “*güvenilir*”, “*tanıdık-bildik*” bir çalışanı istihdam etmesinin avantajlarını da gözetmesinden kaynaklanır. Çalışma hayatıyla ilgili hemen hemen hiç bir kurumsal işleyişin ihtiyaç sahiplerine yönelik yeterli işlevselliği ortaya koyamaması da bu yolu destekler. Dolayısıyla böyle bir yöntem, enformel ilişkileri iyi olan, bu ilişkileri canlı tutmak bakımından gerekli koşullara sahip olanların işini görmekteyken, diğerleri ise başının çaresine bakmak durumunda kalır. Başının çaresine bakmak durumunda olanlar, hayatta kalabilmenin en önemli yolu olarak enformel sektörden başka bir seçenek bulamazlar. Kaldı ki enformelleşme sürecinde enformel işlerin de, yine enformel bir şekilde örgütlenmesi, bu alanda da rastgele çalışmanın önünü kesmeye başlar. Yoksulluk ve enformel sektörün, birey ya da grupları toplumsal alanlardan yalıtıp, onların küçük izole ve birbirleriyle çatışan gruplar hale gelmesinde ve her türlü toplumsal ihtiyaç ve taleplerin enformel ilişkilerle karşılandığı bir ortamın oluşumunda bu süreç oldukça önemlidir.

4.1.4. Hükümet ve Yönetim Sistemine Karşı Güvensizlik

Modernleşme projesinin en önemli argümanı toplumun bütün bireylerini asgari müştereklerde bir araya getirmek ve ihtiyaçlarını formel, tanımlanmış kurumsal mekanizmalar aracılığıyla gidermektir. Günümüz toplumları bu hedefle gerçek durum arasındaki mesafeyi daraltabildikleri ölçüde modern, uzak kaldığı ölçüde de geleneksel olmakla *itham!* edilir. Formel kurumların yaygınlığı ve beklenen işleyişi gerçekleştirmesi bireylerin bağımsızlığını ve başta kendisine ve sonra toplumuna olan güvenini artırır. Tersine bir durum ise, bireyin dünyasında toplumu, tanıdık-bildiklerle ya da öznel ağ ilişkileriyle sınırlar. Giddens birinci durumun baskın olduğu ortamlardaki ilişkileri “pasif güven” ikinci durumun baskın olduğu ortamlardaki ilişkileri “aktif güven” kavramıyla açıklamaktadır. (Işık, ve Pınarcıoğlu, 2009: 54). İhtiyaçların giderilmesinde formel kurumsal mekanizmaların yetersiz olduğu her durumda enformel mekanizma ve

ilişkilerin bu boşluğu dolduracağı aşıkardır. Dolayısıyla kurumsal mekanizmaları yaratmak ve işletmekle yükümlü hükümetler ya da yönetimlerin yetersizliklerinin de, enformellik koşullarının oluşmasında önemli bir faktör olduğundan söz edilebilir. Özellikle maddi kaynakları yetersiz, sermaye, bilgi ve teknoloji birikimi zayıf olan gelişmekte olan ülkelerde (Ercan, 2001:64), yöneticilerin öncelikli tercihlerinin toplumun öncelikleriyle örtüşmemesi enformel ilişkilerin oluşumuna “*çanak tutar*”.

4.1.5. Eğitim Seviyesinin Düşük Olması

Endüstriyel ekonomi her şeyden evvel bilgi ve ona dayalı olarak ortaya çıkan teknolojinin marifetiyle çalışan bir üretim sistemidir. Böyle bir sistemin bilgi ve teknolojiye bağımlılığı arttıkça, buna uzak olan ya da va'kif olmayan insanların bu sistemin dışında kalması, en azından başkalarına muhtaç, edilgen bir toplumsal konumda kalması kaçınılmazdır. Dolayısıyla eğitim sisteminin belirli bir düzeyde yaygınlaştırılması yalnızca tüketici olmak için bile gereklidir. Bu nedenle modern ekonomik sistemin üretim faktörleri arasında en önemli öğeyi insan unsuru oluşturur. Modern ekonomi teknolojiyi gittikçe daha da artan bir yoğunlukta kullanmakta, Ar-ge çalışmalarıyla yeni ürünler üretmekte ve bir bakıma geleneksel yapıdaki ‘*ihtiyaca göre ekonomik üretim*’ ilkesinden üretim çeşitliliğine göre artabilecek ‘*olası ihtiyaç*’ ilkesiyle hareket etmektedir. Böyle bir hareket noktası ise üretim ya da hizmet sürecinde istihdam edilecek bireylerin eğitilmiş ve muhakeme kapasitesinin yüksek olmasını gerektirmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler ise hemen her alanda olduğu gibi eğitilmiş işgücü yetiştirebilmek açısından kısıtlı kaynaklara sahiptir. Bu ise bir taraftan modern koşullara uygun ekonomik işletmelerin kurulması girişimini baltalamakta, diğer yandan eğitim imkânı olmayan bireylerin de enformel sektörde istihdamını kaçınılmaz kılmaktadır. Diğer bir deyişle toplumsal düzeyde eğitim seviyesinin düşük olması, ülkenin, ekonomik ve toplumsal refahını sağlamasının önünde engel oluşturmaktadır. Bireysel bakımdan eğitim seviyesinin düşük olması, kişinin formel işgücüne katılamamasına veya işsiz kalmasına neden olur. Böylece normal istihdam alanlarında kendi niteliklerine uygun iş bulamayan bireyler, normal işgücü pazarının dışına çıkmış olurlar. Bu nedenle, bireyler hiç değilse kendisini ve ailesini hayatta tutacak başat ihtiyaçlarını karşılayabilmek için enformel yollardan bir iş bulmaya çalışır ve enformel sektöre yönelik işgücü piyasasının (ikincil işgücü piyasasının) bir parçası haline gelir.

4.2. Türkiye’de Enformel Sektörün Boyutları ve Etkileri

Türkiye’de kente göç edenlerin istihdam özelliklerini araştıran bir çalışma, kente gelenlerin yaklaşık üçte ikisinin ilk işlerini sağlıksız koşullarda, güvencesiz, istikrarsız ve geliri çok az olan enformel/marjinal sektörde yaptıklarını göstermektedir (Peker, :7-37). Bu durum, kayıtdışı sektör bağlamında, aslında sadece göç edenler bakımından değil, diğer çalışanlar bakımından da ortak bir konudur. Örneğin, Türkiye İstatistik Kurumu’nun Aralık 2008, Ocak, Şubat 2009 dönemi verilerine göre, yaptığı işten ötürü herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, önceki yılın aynı dönemine göre 0,1 puanlık artışla % 40,8

olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı % 85,9'dan % 84,5'e, tarım dışı sektörlerde % 28,9'dan % 28,6'ya düşmüştür (TÜİK, 2009).

Türkiye' de enformel sektörde istihdam edilen kişi sayısı 1 milyon 340 bindir. Bunların %89'unu erkek çalışanlar, %11'ini ise kadınlar oluşturmaktadır. Eğitim durumuna göre enformel istihdama bakıldığında, %62'sinin ilkokul mezunu, %14'ünün ortaokul mezunu, herhangi bir okul bitirmeyenlerin oranı %9, yüksekokul mezunları %2'dir. Ayrıca enformel sektördeki işyerlerinin %75'i sürekli faaliyet göstermekte, % 4'ü mevsimlik olarak çalışmakta ve % 21' ise düzensiz olarak, iş buldukça çalışmaktadır (DİE, 2000).

Yine bir başka devlet kuruluşu olan DPT, Türkiye'de, geniş anlamda kayıt dışı ekonomiye yönelik önlemleri belirlerken, kayıt dışılığın devletten kaynaklanan nedenlerini de belirtme gereği duymuş ve "Türkiye ekonomisinin yapısal bir sorunu haline gelen kayıt dışı ekonominin temelinde, ülkemizde uzun süredir yaşanan makroekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon, yüksek vergi ve prim oranları, idari-mali-yasal yükler gibi ekonomik nedenler" in bulunduğunu tespit etmiştir (DPT, 2006:22).

4.2.1. Yoksullukla Baş Edebilme Stratejisi Olarak Enformel Sektör

Enformel sektörün buraya kadar anlatılan nitelikleri daha çok negatif yönlerini oluşturmaktadır. Ancak enformel sektör, aynı zamanda, bahsedilen niteliklere sahip insanların yoksullukla baş edebilme aracıdır. Enformel sektör, doğmasına ve yaygınlaşmasına sebep olan faktörlerle kısır bir döngü içindedir. Örgütsüz, yoksul ve bulduğu her işi yapmaya hazır olan enformel sektör çalışanlarının hayatta kalmak ve geçinmek için gösterdiği çaba ve sahip oldukları nitelikler, enformel sektörün pozitif etkilerini görmek için de bir zemin oluşturmaktadır. "... enformel kesimler bu anlamda dönüştürücü güce sahip... tepkilerini kendilerine has çözüm ve üretme kapasitesi ile birlikte ortaya koyabilen ve yoksulluklarıyla baş etmek için kolektif stratejiler geliştirebilen kesimler olmaktadır" (Pınarcıoğlu ve Işık, 2008: 53). Yoksulluk ve enformelleşme birbiri içine geçmiş, kısır bir döngü şeklinde gelişen süreçlerdir. Bu bakımdan sadece yoksulluğun enformelleşme sürecini etkilediği ya da sadece enformelleşmenin yoksulluk sürecini etkilediği gibi mutlak bir belirlilikten bahsetmek söz konusu değildir. Çünkü enformelleşme ve yoksulluk birbirini besleyen süreçlerdir.

4.2.2. Sosyal Politikaların Hedefi Olarak Enformel Sektör

Enformel sektör çalışanlarına yönelik sosyal politikaların "*sosyal gelişme, sosyal adalet, sosyal denge, sosyal barış, sosyal bütünleşme*" ile ilgili hedefleri vardır (Şişman, 2001: 124). Bu hedeflere ulaşmak aynı zamanda modern bir toplum olmanın da şartlarını oluşturmaktadır. Enformel sektörün varlığı ve yaygınlığı, yönetim mekanizmasının sosyal politikalar oluşturmaya kaynaklık eder. Toplumsal gelişmenin, bir başka deyişle ekonomik büyüme, orta tabakalaşma ve toplumsal bütünleşme koşullarının yaratılması, bireylere gerçekleştirilebilir fırsat eşitliklerinin sunulması,

günün yaşam standartlarına uygun gelir dağılımına sahip olması ve diğer toplumsal güvenceleri elde edebilmesi, devletin bu güvencelere yönelik kaynaklarını oluşturabilmesi..., kısacası toplumsal adaletin sağlanması, enformel sektörün küçülmesi ya da formel sektöre dönüşmesiyle mümkündür. Devlet Planlama Teşkilatının yaptığı tespit ve önerdiği önlem ise şudur; “kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin toplumda varlığını sürdürmesi, toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal yapısındaki aksaklıklarla ilgilidir. Kayıt dışı ekonominin uzun dönemde azaltılması, buna zemin oluşturan sistemin değiştirilmesi ile mümkündür. Tüm kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayda alınması, kayıtlı ekonomideki kaybın azalmasını sağlar” (DPT, 2001:78).

5. YOKSULLUK VE ENFORMEL İŞLERE ÖZGÜ BİR YAŞAM TARZI: SEYYAR SATICILAR

5.1. Seyyar Satıcı: Kimdir? Kimlerdendir?

Türkiye’de kentleşme süreci, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan ele alındığında, yapısal değişimlerin sonucunda ortaya çıkan bir süreç olduğu açıkça görülmektedir. Kırsal alanlardan kentlere olan göç ve kentin yapısal dönüşümünü kapsayan kentleşme, enformel meslekleri de beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri olan *seyyar satıcılar*; “belli bir satış yerinde çalışmayan, tüketicinin bulunduğu yere giderek malını satışa sunan kimse” (TDK, 2012) olarak tanımlanmaktadır. Arapça kökenli *seyyar* kelimesi, belli bir yeri olmayan, gezici, gezgin, kolay taşınabilen, katlanarak taşınabilir duruma getirilebilen ya da portatif anlamlarına gelmektedir (TDK, 2012). *Seyyar satıcı* yerine kullanılan *işportacı* kavramı da “gezici olarak açığa yapılan kayıt dışı satış” (TDK, 2012) olarak tanımlanmaktadır.

Marjinal sektörde en çok bilinen ve en yaygın iş kolu olan seyyar satıcılık, mevsim şartlarına ve bölgesel özelliklere göre çeşitlilik göstermektedir. İşsiz kalan bireyin geçimini sağlamak amacıyla başvurduğu en yaygın enformel yollardan biridir. Fakat son yıllarda belediyeler, destekleyici ve düzenleyici politikalar kapsamında, seyyar satıcılara, sattığı maddelerin hijyenik kurallara uyması koşuluyla, kentin belirli mekânlarında resmi olarak satış yapmalarına izin vermiştir. Seyyar satıcılar, genelde simit, sebze, tekstil ürünleri, hırdavat, pamuk şeker vb. maddeleri, kayıt dışı olarak, satışa sunmaktadır (Ercan, 2004:100).

Kentsel mekânlarda birçok yerde rastlanan seyyar satıcılar enformel sektörün içinde yer almaktadır. Seyyar satıcılar, formel iş ve tüketim alanları dışında veya alt sosyal kategorilerin ihtiyaçları için, iş olanakları yaratarak hareketli hizmetler sunmaktadırlar. Bazı seyyar satıcılar sattıkları malları kendi ev ortamı içinde bazı araç gereçlerle üretmektedir. Diğer bazıları ise sattıkları malları, toptan alarak aracılık etmektedirler. Seyyar satıcılar, kentin sokaklarında, caddelerinde, köşe başlarında, üst ve alt geçitlerinde, metro istasyonlarının çıkış noktalarında, kavşaklarda, kırmızı ışıklarda, otoyol bağlantı noktalarında, kısaca nüfusun zaman zaman yoğunlaştığı hareketli alanlarda; belirsiz bir zaman için geçici, ancak bu belirsizlik içinde de

yerleşik hale gelerek satış yapmaktadırlar. Yerleşiklik, zabıta ya da ilgili denetim unsurlarının baskınları ile bozulmakta ise de, bu unsurların çekilmesiyle ve genellikle meşru kabul edilen bir iş bulununcaya kadar devam etmektedir Kılıç, ve Tunçel, 2009:4).

5.2. Seyyar Satıcılar Üzerine Yapılmış Deneysel Bir Araştırma: Denizli Seyyar Satıcıları

5.2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın amacı yoksulluğun ve yoksulluğa sebep olan faktörlerin oluşturduğu toplumsal döngünün niteliklerini, sebep ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Ayrıca çalışma yoksulluğun ve enformelleşmenin kentsel mekânlardaki görünümünü ve boyutlarını açıklığa kavuşturmayı hedef edinmiştir. Bu çalışma yoksulluğun ve işsizliğin artmasına paralel olarak gelişen bir çalışma alanı olan ve sektör içinde “*cankurtaran meslek*” olarak görülen seyyar satıcılığın sosyo-ekonomik koşullarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Çalışmanın evrenini Denizli’deki tüm seyyar satıcılar oluşturmaktadır. Seyyar satıcılığın enformel bir iş olması örneklemin açık bir şekilde belirlenememesine neden olduğundan, araştırma, seyyar satıcıların nerede daha yoğun olduğu konusunda alınan bilgiler doğrultusunda yapılmıştır ve 50 kişi ile görüşülmüştür. Araştırma Denizli’nin merkez ilçesinde, seyyar satıcıların en yoğun olduğu Otogar, Bayramyeri, Delikliçınar, Hastane Caddesi, Çamlık Caddesi mevkilerinde yapılmıştır. Çalışmanın alan araştırması sürecinde, anket ve katılımlı gözlem teknikleri kullanılmıştır. Görüşülen kişilere 20 açık uçlu 45 kapalı uçlu, toplam 65 soru yöneltilmiştir. Anket soruları, görüşülenlerin demografik ve sosyo-kültürel özelliklerini, ekonomik koşullarını, çalışma niteliklerini, mesleğe bakış açılarını, sosyal bağlarının niteliklerini, geleceğe yönelik düşüncelerini ve yoksulluk algılarını belirlemek amacı ile hazırlanmıştır. Araştırma 2009 yılının şubat ayında gerçekleşmiştir.

5.2.2. Çalışmanın Varsayımları

Temel Varsayımlar

Araştırma, iki temel varsayım ve bunları sınıyacak değişkenleri somutlaştırmayı sağlayacak alt varsayımlar üzerinden kurgulanmıştır. Temel varsayımlar şu şekildedir:

1-) Yoksulluk ve yoksulluk süreci içinde yer alan faktörler birbirini sürekli kılan kısır bir döngü içinde gelişir.

2-) Maddi kaynaklardan yoksunluk ile kültürel yoksunluk birbirleriyle nedensel ve doğru orantılı ilişki içindedir

5.2.3. Denizli’de Seyyar Satıcılığın Görünümleri

Denizli Zabıta Müdürlüğü’nden alınan bilgilere göre; 2009 yılı itibariyle Denizli’de belediye tarafından izinli seyyar satıcıların sayısı ortalama 25-30’dur. Türkiye’deki iller içinde en az seyyar satıcı sayısı

Denizli'dedir. 1991-92 yıllarında Denizli Zabıta Müdürlüğü ve Emniyet Müdürlüğü tarafından “seyyar operasyonu” düzenlenerek, sayıları ortalama 400-500 olan seyyar satıcıların malları toplanmış ve satış yapmaları yasaklanmıştır. Bu büyük operasyonun ardından periyodik olarak 2-3 ayda bir operasyonlar düzenlenmiştir. Ayrıca seyyar satıcıların yoğun olduğu mahallerde zabıta tarafından yapılan kontroller sürdürülmektedir.

5393 sayılı belediye kanununun 15. maddesi olan “ Ticaret ve ekonomiyi geliştirmek, kent görünümünü düzgünleştirmek” maddesi dikkate alınarak, Denizli’de semt pazarları açılarak seyyar satıcıların yerleşik satıcılar hale gelmesi sağlanmış, zabıta kontrolleri giderek sıklaştırılmış ve 18 yaşından küçük bireylerin sağlığı uygun olmayan ortamlarda simit, tatlı vb. satışlarını engellemek amacıyla, yalnızca birkaç noktada, belediye tarafından simit satışına izin verilmiştir. Belediye tarafından izinli bu seyyar satıcılar belediyeye ayda cüzi bir miktar ücret ödemektedir.¹²

5.2.3.1. Seyyar Satıcıların Demografik Özellikleri

Yoksulluk ve enformelleşme bakımından seyyar satıcıların durumunu belirlemek için demografik karakteristikler oldukça önemlidir. Araştırma bulgularına göre seyyar satıcıların yaklaşık olarak yarısı 30-44 yaşları arasındadır. Bunun yanında seyyar satıcıların yaklaşık dörtte biri ise 15-24 yaşları arasındadır. Cinsiyet değişkeni ele alındığında %90'ının erkek olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, açık alanda yürütülmesinden kaynaklanan güçlüklerden dolayı seyyar satıcılığın, daha çok erkekler tarafından seçilen ve icra edilen bir meslek olduğunu göstermektedir. Araştırma grubunda yer alan az sayıdaki kadın ise, evde kendi imkânlarıyla yaptıkları el işlerini ya da toptan fiyatına satın aldıkları tekstil ürünlerini satışa sunmaktadırlar.

Araştırmaya konu olan aile bireylerinin hane özellikleri ele alındığında; görüşülenlerin yaklaşık üçte birinin hane nüfusu dört kişiden oluşmakla birlikte, diğerlerinin hane nüfusu 6 kişiyi geçmemektedir. Görüşülenlerin %80'i evli, geriye kalanlar bekâr veya dul konumundadır. Evlilerin büyük bir kısmını 35-39 yaş aralığı oluştururken, bekârların büyük bir kısmını 15-19 yaş aralığını oluşturmaktadır. Görüşülenlerin yaklaşık dörtte üçü Denizli doğumludur. Fakat görüşülenlerin büyük bir kısmı kırsal alanlardan kentlere göç etmiştir. Yani Denizli çevresindeki köylerden itici ve çekici faktörlerin etkisiyle; iş bulmak amacıyla ya da aileleri burayı tercih ettikleri için Denizli Merkez ilçesine göç etmişlerdir.

Görüşülenlerin %90'ı Denizli Merkez’de bulunan mahallelerde ikamet ederken, %10'u Denizli’ye bağlı yakın bölgelerdeki köylerde ikamet etmektedir. Denizli'nin kentleşme düzeni dikkate alındığında görüşülenler genellikle gecekondu mahallelerinde ya da “varoşlar” olarak nitelendirilebilecek bölgelerde ikamet etmektedir. Bu durum görüşülenlerin barınma ihtiyaçlarını da, daha çok enformel yollardan yapılan binalarla karşıladıklarını göstermektedir.

¹² Bu bilgiler, Denizli Zabıta Müdürlüğü’nde görev yapan Zabıta Komiseri, Kemal Albayrak’ın bizzat kendisinden alınmıştır.

Görüşülenlerin %38'i doğduğu yer olduğu için Denizli'de ikamet etmeye devam ederken, %36'sı ise iş bulmak için Denizli'ye bağlı köylerden veya yakın illerden göç etmişlerdir. %14'ü ise ailesinin Denizli'ye gelmesi nedeniyle burada yaşadığını, %10'u ise evlilik nedeniyle Denizli'de bulunmaktadır. Görüşülenler arasında bir kişi, üniversite eğitimi almak için Denizli'ye gelmiş ve eğitimine devam etmek için seyyar satıcılık yapmaktadır.

Hedef kitlenin ikamet ettiği mahalleler dikkate alındığında Denizli'nin kenar mahallelerinde yaşadıkları görülmüştür. Bu durum yoksullukla mücadele sürecinde olan seyyar satıcıların mekânsal belirlenmişlikleri göz önünde bulundurulduğunda şehir hayatından dışlandıkları sonucuna varılabilir. Ayrıca 18'i apartman dairesinde ikamet ederken, 21'i müstakil evlerde 11'i ise izinsiz yapı olan gecekondularda yaşamaktadır. Fakat hedef kitleyle yapılan görüşmeler sonucunda apartman dairesinde barınmanın, gecekonduda veya müstakile göre daha lüks bir yaşantı sürmenin göstergesi olmadığı görüşüne varılmıştır.

Görüşülenlerin %56'sının kirada oturması, seyyar satıcılık yapan kişinin hane gelirinin kirayı karşılayacak seviyede olduğunun göstergesidir. Enformel bir meslek olan seyyar satıcılıkla uğraşanların %12'si tapusuz evlerde barınmaktadırlar. Yakınının evinde barınanların oranı %10 iken, tapulu evlerde barınanların oranı ise %22'dir. Tapulu olarak kendi evlerinde barınanların oranının bu kadar yüksek olması, kişinin seyyar satıcılık öncesi yaptığı işten elde ettiği gelirinin, seyyar satıcılık yaptığı zamanki gelirine göre daha yüksek olmasının bir göstergesidir. Daha sonraki araştırma bulgularında da belirtileceği üzere, seyyar satıcılık girişiminin temel sebeplerinden biri işsizliktir. Kişi işsiz kalmadan önce daha iyi bir gelire sahipken konut sahibi olmuştur. İşsiz kalınca seyyar satıcılık mesleğine yönelim atmıştır.

Görüşülenlerin %22'si kendi evinde barınmaktayken, diğer 22'si de bir yakınının evinde oturmakta veya gecekonduda barındığından kira ödememektedir. Diğerlerinin %14'ü 100-150 TL arası, %16'sı 151-200 TL, %12'si 201-250 TL ve %14'ü de 251 TL ve üstü kira ödemektedir.

5.2.3.2. Görüşülenlerin Sosyo-Kültürel Özellikleri

Hedef kitle ile yapılan görüşmeler sonucunda seyyar satıcılık yapan bireylerin dörtte üçünün evli ve baba statüsünde olduğu belirlenmiştir. Bunun dışında az sayıda da olsa bekâr ve tek başına yaşayan bireylerin de seyyar satıcılık yaptığı görülmüştür. Görüşülenlerin yarısından fazlasının eğitim düzeyi ilköğretim seviyesindedir. Bu durum seyyar satıcıların eğitim seviyesinin düşük olduğunun bir göstergesidir. Eğitim seviyesinin düşüklüğü hem işsiz kalmalarının hem de seyyar satıcılık yapmalarının önemli bir nedenidir. Seyyar satıcılık işsizlik sürecinde cankurtaran bir meslektir. Bireyler bu işi sürekli yapmaktan ziyade, işsiz kaldıklarında tercih etmektedirler. Seyyar satıcılığı, iş maliyetinin düşük olması, belirli bir eğitim seviyesi ve nitelik gerektirmemesi nedeniyle, işsiz geçen günlerinde, temel ihtiyaçlardan ibaret geçimlerini sağlamanın en kestirme yolu olarak

görmektedirler. Görüşülenlerin hanesinde yaşayan bireyler incelendiğinde, görüşülenlerin eşlerinin yaklaşık dörtte üçünün de eğitim seviyelerinin ilkokul düzeyinde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, hanelerinde ebeveyn konumundaki seyyar satıcılar ve eşlerin çok büyük bir kısmının ilkokul düzeyinde bir eğitim düzeyinde oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu durumun kendileri için büyük bir eksiklik olduğunu düşündükleri için çocuklarının eğitimlerini destekleme eğilim ve düşüncesindedirler.

Araştırmaya konu olan seyyar satıcıların daha önce hangi iş ile uğraştıkları sorulduğunda; fabrika işçiliği, tezgâhtarlık, garsonluk, boyacılık, inşaat işçiliği, semt pazarı satıcılığı, çiftçilik, bahçıvanlık, şoförlük, terzilik gibi büyük bir kısmı pek fazla vasıf gerektirmeyen ya da kolayca öğrenilebilen işlerde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Başka bir deyişle fırsat bulduklarında ya formel sektörlerde vasıfsız eleman olarak çalışmaktadırlar ya da tamamen enformel işlerle uğraşmaktadırlar. Bu nedenle, görüşülenlerin seyyar satıcılığı geçici bir iş görmeleri, formel bir alanda da çalıştıkları anlamına gelmekten daha çok, yaptıkları enformel işler arasında görece şartları daha kötü bir iş olmasından kaynaklanmaktadır.

Görüşülenlerin %64'ü seyyar satıcılık dışında başka bir işle uğraşmamaktadır. Fakat bunun sebebi, seyyar satıcılıktan kazandıkları gelirin yeterli olması değil, formel sektörlerde istihdam imkanı bulamadıkları içindir. Seyyar satıcılık dışında bir işle uğraşanlar ya formel sektörlerde vasıfsız eleman olarak çalışmaktadır ya da daha çok beden gücünün kullanımını gerektiren gelir getirici kayıt dışı işlerle uğraşmaktadırlar. Ayrıca görüşmelerde yapılan bir diğer tespit ise, semt pazarı satıcılığı yapan kişilerin, ürettikleri veya satın aldıkları malları kurulan semt pazarlarının dışında da seyyar olarak sattıklarıdır. Çoğunluğunun başka bir işle uğraşmamasının sebeplerinden birisi de, tüm gün seyyar satış yapıldığında elde edilecek gelirin çok olacağı umudu ve düşüncesidir. Ayrıca seyyar satıcılığın yorucu bir iş olması da kişilerin başka bir iş yapmasını engellemektedir. Görüşülenlerden baba statüsünde olanların eşleri genellikle çocuk bakıcısı, temizlikçi, pazar satıcısı gibi kayıt dışı işlerle uğraşmaktadırlar. Seyyar satıcılık yapan grubumuzdaki kadın deneklerin eşleri ise boyacılık, şoförlük gibi işlerde çalışmaktadırlar. Bu aşamada görüşülenlerin sadece %10'unun cinsiyetinin kadın olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Görüşülenlerin en çok frekans toplayan baba mesleği, yaklaşık %40'lık bir oranla işçidir. Onu takiben görüşülenlerin babasının %28'inin mesleği çiftçilik, %22'sinin mesleği esnaf/zanaatkârlık, %2'sininki de çobanlıktır. Görüşülenlerin babalarının aralarında memur ve tüccar olanlar %10'luk oranlarla birbirine eşittir. Görüşülenin annelerinin %72'si ev hanımı iken, %18'inin mesleği çiftçilik, %10'u ise işçidir. Genellikle görüşülenin babası çiftçilikle uğraşıyorsa annesi de çiftçilikle uğraşmaktadır.

5.2.3.3. Çalışma Nitelikleri ve Mesleğe Bakış Açıları

Görüşülenlerin yarısından fazlası çalışma hayatına 16-20 yaşları arasında başlamıştır. %38'i 10-15 yaşlarında, %8'i ise 21-25 yaşları arasında

çalışma hayatına adım atmışlardır. Bireylerin söz konusu yaşlarda çalışma hayatının dışında yer alması gerekirken çalışma hayatına atılması, sosyalleşme ortamının olumsuz koşulları hakkında yeterli ipucu vermektedir.

Görüşülenlerin yarısı seyyar satıcığı 1-2 yıldır yapmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi seyyar satıcılık, bu işi yapanlar tarafından bir geçiş mesleği olarak görülmektedir. Ancak şimdiye kadar yaptıkları diğer işler göz önüne alındığında, konjonktürel dalgalanmalara oldukça hassas işlerde çalıştıkları kolayca anlaşılabilir. Dolayısıyla bu işlerde çalışan bireylerin güven ve istikrar duygusunu hemen hemen hiç tatmadıklarını söylemek abartı olmayacaktır.

Görüşülenlerin seyyar olarak çok çeşitli maddeleri satışa sunduğu gözlenmiştir. En çok satışı yapılan ürün, 22'lik bir oranla simittir. Bunu %14'lük bir oranla döner/kokoreç satışı, %12'lik bir oranla meyve/sebze satışı takip etmektedir. Diğer satılanlar ise, tatlı, çerez, pamuk şeker, haşlanmış veya közlenmiş mısır, süt gibi gıda maddeleri, mum, balon, hırdavat ve kırtasiye malzemeleri gibi ürünlerdir. Seyyar satıcıların bu malların satışını tercih etmesinin en önemli nedenleri arasında, halk tarafından daha çok tercih edilmesi, mala ulaşımın daha kolay olması ve malın maliyetinin az olması özelliği bulunmaktadır. Söz konusu 3 nedenin de satılan malın tercihini etkileme oranları hemen hemen aynıdır.

Yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda seyyar satıcılıkla ilgili çalışma koşullarının ağır olduğu görülmüştür. Şöyle ki: Günlük olarak yapılan seyyar satıcılık işinin süresi çoğunlukla 7 ile 12 saat arasındadır. 7 saatten az satış yapanların oranı %18'dir. 7 saatten az satış yapanlar genellikle seyyar satıcılığı ek iş olarak yaptıklarından, diğer işlerinden arta kalan zamanda seyyar satış yapmaktadırlar. Diğerleri ise kendilerini fiziksel olarak yorgun hissettiklerinde işlerini bırakmaktadırlar. Bu da günde 15-16 saati bulmaktadır.

Seyyar satıcılık işinden başka bir işle uğraşmayanlar yani görüşülenlerin dörtte üçü genellikle haftanın 6 veya 7 günü seyyar satış yapmaktadırlar. Haftanın 5 günü satış yapanların oranı %18, 2-4 gün satış yapanların toplam oranı ise %10'dur. Görüşülenlerin yaklaşık olarak yarısı seyyar satışlarını genellikle sabit bir yerde durarak yapmaktadır. Dörtte biri ise satışını dolaşarak yapmaktadır fakat özellikle belirlediği yerlerde daha çok satış yapmaktadır. Belirlediği bu bölgeler insanların yoğun olduğu otogar, semt pazarları, mağaza önleri gibi yerlerdir. Diğerleri satışını gün boyu dolaşarak yapmaktadır.

Görüşülenlerin %94'ü kendi adına çalışırken, geriye kalanı ise başkası adına çalışmaktadır. Bu durum seyyar satıcılıkta aracı konumunda olan çalışanlara az da olsa rastlandığı sonucunu ortaya koyar. Seyyar satış yapanların %82'sinin izinsiz olarak satış yaptığı görülmektedir. %18'ine ise, gelir durumu iyi olmadığından veya sağlık koşullarına uygun olmayan satışını engellemek amacıyla Denizli Belediyesi tarafından izin verildiği görülmektedir. Denizli Belediyesi tarafından verilen bu izin, seyyar satış

yapan bireyin cüzi bir miktar vergi ödemesi yapması koşuluyla verilir. Burada güdülen bir diğer amaç da yapılan satışların kayıt altına alınmasıdır.

Görüşülenlerin yarısı başka bir iş bulamadıkları için seyyar satıcılık yapmaktayken, %14'ü ise bu işi ek olarak yapmaktadırlar. Diğerleri ise baba mesleği olduğu için, kazancı iyi olduğu için, bu işi sevdiği için veya tesadüfen seyyar satış yapma işini seçmişlerdir. Görüşülenlerin yaklaşık %43'ü seyyar satıcılığın kendisine en uygun iş olduğunu düşündüğü için bu işi bulduğunu belirtirken, yaklaşık %33'ü seyyar satıcılık yapan bir yakınının tavsiyesi üzerine bu işi yapmaya başlamıştır. Görüşülenler arasında bir kişi ise dönemin belediye başkanı sayesinde, diğerleri de baba mesleği olduğundan veya tesadüf sonucu bu işi yapmaya başlamıştır.

Görüşülenlerin %52'si işinden memnun iken, geriye kalanlar ise memnun değildir. Yapılan görüşmeler sonucunda işinden memnun olanların oranının bu kadar yüksek olmasının nedeni, en azından aç kalmalarını önleyecek kadar gelir sahibi olmalarını sağlayacak bir iş yaptıklarını düşünmeleridir. Görüşülenler arasında yaptığı işten memnun olmayanların %56'sı kazandıkları paranın yeterli olmamasını, %28'i işin yorucu olmasını memnuniyetsizlik nedeni olarak göstermektedirler. Görüşülenlerden bu işi özellikle yapmak istediği için başlayan 21 kişiden 11'i işinden memnunken, arkadaşının tavsiyesi üzerine seyyar satıcılık yapan 16 kişiden 9'u işinden memnun değildir. Belediye başkanı sayesinde bu işi bulan 1 kişi ise işinden memnundur. İşini tesadüf eseri bulan 8 kişiden 5'i memnun olduğunu, baba mesleği olduğu için seyyar satıcılık yapan 3 kişiden 2'si ise işinden memnun olmadığını belirtmiştir. Ayrıca görüşülenlerin büyük bir kısmı başka bir iş bulana kadar seyyar satıcılık yapacaklarını belirtirken bir kısmı ise bedenleri kaldırdığı sürece yapacaklarını vurgulamışlardır. Görüşülenlere bu işi ne zamana kadar yapacakları sorulduğunda "başka bir iş bulana kadar" cevabını verenlerin sayısının fazla olması, seyyar satıcılığı bir geçiş mesleği olarak görmelerinin yanı sıra daha rahat koşullar sunan mesleklere imrendikleri ya da özlem duydukları anlamına gelmektedir. Nitekim bu imrenme ya da özlem "bu işi ne şekilde yapmak istediklerine" dair sorumuza verilen cevaplarda açık olarak görülmektedir. Araştırma grubunun %30,6'sı dükkân açmak istediğini söylerken, %28,6'sı da bu işi yapmak istemediğini ancak yapabileceği başka bir işin de ne olabileceği hakkında fikri olmadığını belirtmiştir. %8'i belediyeye bağlı, %12'si herhangi bir firmaya bağlı olarak bu işi yapmak istemiştir. Bu cevapların görüşülenlerin yaklaşık üçte birinin hiçbir sosyal güvenceye sahip olmaması özelliğiyle de doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla Formel olarak bir yere bağlı olarak çalışmak istenmesinin en önemli nedeni sosyal güvence imkânlarının elde edilmesi amacıyla ilgilidir.

5.2.3.4. Görüşülenlerin Sosyo-ekonomik Özellikleri

Görüşülenlerin %52'si seyyar satıcılıktan kazandığı paranın geçimlerine yetmediği görüşündedir. Satıcıların yaklaşık olarak beşte ikisi aylık 100-299 TL arası kazanırken, geri kalanı 300 TL ve üstü gelir elde etmektedir. Aylık 300 TL'nin altında geliri olanlar çocuklar ve kadınlardır.

Satıcıların 37'si seyyar satıcılık dışında gelir getiren başka bir işle uğraşmamaktadır. Uğraşanların %53,8'i aylık 300-499 TL gelir getiren bir işte çalışmaktayken, geri kalanı 500 TL ve üstü gelir getiren bir işte çalışmaktadır.

Görüşülenlerin hanelerinin %66'sında görüşülenin dışında başka çalışanın olmadığı görülmektedir. Kırsal alanlarda sosyalleşmiş bu bireylerin, "kadının kendi işinin dışında bir işte çalışmaması gerektiği" değer yargısından dolayı eşleri de çalışmamaktadır. Ataerkil aile ve akrabalık ilişkilerinin baskısının da burada etkili olduğunu belirtmek gerekir. Görüşülenler çok küçük yaşlarda çalışma hayatına atıldıkları için, deneyimlerini dikkate alarak çocuklarının eğitimine önem vermekte ve onlar güçlerinin yettiği yere kadar desteklemeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle de kendi yanlarında ya da başka işlerde küçük yaşlarda çalışmalarını arzulamamaktadırlar. Görüşülenlerin hanesinde kendisinin dışında 1 kişinin daha çalıştığını belirtenlerin sayısı 16 iken, 2 kişinin çalıştığını belirtenlerin sayısı 2'dir. Söz konusu çalışanlar genellikle eşler veya aile tarafından çalışması uygun görülen çocuklardır.

Görüşülenlerin %34'ünün toplam aylık hane geliri ortalaması 501-700 TL arasındadır. %18'i 701-900 TL, %14'ü 301-500 TL, %12'si 1100-1300 TL, %10'u 901-1100 TL arası, %8'i ise 1301 TL ve üstü gelir elde etmektedir. Hanesinde kendisinden başka kimsenin çalışmadığı 31 kişinin 15'inin toplam hane geliri 501-700 TL arasındayken, 7'sinin ise 701-900 TL arasındadır. Hanesinde kendisinden başka 1 kişinin çalıştığı 16 kişiden 6'sının toplam aylık hane geliri 1101 TL ve üstündedir.

Hanesinde kendisinden başka kimsenin çalışmadığı 31 kişinin 15'inin toplam hane geliri 501-700 TL arasındayken, 7'sinin ise 701-900 TL arasındadır. Hanesinde kendisinden başka 1 kişinin çalıştığı 16 kişiden 6'sının toplam aylık hane geliri 1101 TL ve üstündedir.

Satıcıların evlerinde kullandıkları eşyalardan en çok frekans toplayanları soba, televizyon, radyo, telefon, ocak ve buzdolabıdır. Bu sonuç temel ihtiyaçları karşılama düzeyinde bir yaşam standardı sürdürmeye çalıştıklarına dair önemli bir göstergedir. Satıcılara alışverişlerini en çok nerelerden yaptıkları sorulduğunda %50'si hanenin ihtiyaçlarını gidermek için alışveriş yaparken semt pazarlarını kullandıklarını, % 28'i alışveriş neresi denk gelirse oradan alışveriş yaptıklarını, geri kalanların ise bakkal/market vb. yerlerden alışveriş yaptıkları cevabını vermişlerdir. Ayrıca görüşülenlerin çoğu ucuz mal satışı yapan zincir marketlerden alışveriş yaptıklarını belirtmişlerdir.

5.2.3.5. Sosyal Bağlar ve Şehir Hayatı ile İlgili Düşünceleri

Görüşülenlere, maddi olarak zor durumda kaldığında ilk olarak kimden yardım istedikleri sorulduğunda neredeyse herkes soruya cevap vermeden önce "kimseden yardım almamaya özen gösteririm" ifadesini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra görüşülen 50 kişiden 30'u yakın akraba ve dostlarından yardım istediğini belirtirken, 20'si ise yardım kuruluşları ya da resmi kuruluşlara (banka kredisi vb.) başvurduğunu belirtmiştir. Bu cevaplar

yakın sosyal çevreleriyle dayanışma ilişkilerinin kuvvetli olduğunu destekler niteliktedir. Ancak bu ilişkiler elde olmayan şartların söz konusu olması bir başka deyişle istisnai ve marjinal durumlarda mümkün olmaktadır. Çünkü bireylerin birçoğunun yardım istenen çevreden farkları imkânsızlıkların eş zamanlı olmamasından daha fazla bir anlam ifade etmemektedir.

Satıcılara akrabalık bağlarının yeterince sıkı olup olmadığı sorulduğunda %77'si akrabalık bağlarının yeterince sıkı olduğunu, %23'ü ise akrabalarıyla güçlü ilişkilere sahip olmadığını belirtmiştir.

Görüşülenlerin %38'i şehir hayatında kendilerini sık sık ya da bazen yalnız hissederken, geri kalanlar kendilerini şehir hayatında yalnız hissetmemektedir. Kendisini yalnız hisseden bireyler, buldukları toplumsal tabaka ve yaptıkları iş sebebiyle *dışlanmışlık* duygusuna sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Görüşülenlere hanelerinde biri hastalandığında ilk olarak ne yaptıkları sorulduğunda %80'inin hanesinde biri hastalandığında önce hastaneye gittiğini belirtirken, %14'ü sağlık ocağına gittiklerini söylemiştir. %4'ü kendi tecrübelerine dayanarak eczaneden ilaç alırken %2'si ise hanesinden biri hastalandığında geleneksel yollara başvurduklarını belirtmişlerdir.

5.2.3.6. Görüşülenlerin Hayata ve Geleceğe Bakışları

Satıcılara kendilerini hayatta başarılı biri olmuş olarak görüp görmedikleri sorulduğunda 50 kişiden 30'u "hayır" yanıtını vermiştir. Kendilerini hayatta başarılı biri olarak görmeyenlerin %66,7'si çevre şartlarının elverişli olmaması sebebiyle başarısız olduklarını belirtirken, %30'u şanssızlığı sebebiyle, %3,3'ü ise kabiliyetsizliği sebebiyle başarısız olduklarını belirtmiştir. Kendilerini hayatta başarılı olmuş biri olarak görmüş olanların gösterdikleri nedenin, %90'ı için sahip oldukları kabiliyet veya şanstın ileri geldiğini belirtirken, %10'u çevre şartlarının elverişli olmasına bağlamaktadır.

Toplum sosyo-ekonomik bakımdan üç tabakaya ayrıldığında; görüşülenlerin %82'si kendilerini alt tabakada görürken, %18'i ise kendilerini orta tabakada görmektedirler.

Görüşülenlerden 11'inin gelecekle ilgili, sakin ve sağlıklı bir hayat beklentisi varken, diğer 11 kişi ise gelecekte hiçbir şey beklememektedir. Görüşülenlerden 10 kişi çocukları için iyi bir gelecek ümit ederken, 6'sı iyi bir iş bulmayı, 4'ü yaşam kalitesinin yükselmesini, 4'ü ise daha çok paraya sahip olmayı ümit etmektedir. Görüşülenlerden 3'ü önce "Allah'ın istediği gibi sonra vatana hayırlı evlatlara sahip olmayı" dilemektedir.

Görüşülenlerden 40 kişinin çocuk sahibi olduğu göz önüne alındığında, bu 40 kişinin % 45'i çocuklarının ileride devlet memuru olmasını isterken, %20'si kendilerini kurtarabilecek kadar para kazanmalarını yeterli bulmaktadır. %17,5'i çocuklarının ileride kendilerini geliştirebilecekleri meslekleri olmasını isterken, %2,5'inin ise çocuklarının ileride ne olacağıyla ilgilenmemektedir.

Satıcılara “yoksul kimdir?” sorusu sorulduğunda yoksulluğun tanımının kişiden kişiye değiştiği görülmüştür. Görüşülenlerin bazı tanımlamaları şunlardır: Aybaşını getiremeyen, hayat kaygısı yaşayan, bir evi olmayıp asgari ücretle çalışan, karnını zor doyuran, hiçbir geliri olmayan, muhtaç kimseler, “yok” kelimesini çok kullanan, inancı zayıf olan, içe kapanık olan, parası olmayan, gecekonduda yaşayan, başına kötü şeyler gelmiş şansı olmayan, işten çıkarılmış parası olmayan gibi tanımlardır. Görüldüğü gibi kişilerin tüm tanımlamalarında “muhtaç”, “yokluk”, “açlık”, “işsiz”, “şansız”, “gecekondulu”, “inançsız”, “parasız”, “içe kapanık” kelimeleri ve anlamları vardır. Genellikle yoksul kimsenin, “muhtaç olan” olarak algılandığını vurgulamaktadırlar. Bu anlamıyla da kendileri için bir telafi ya da savunma mekanizması yarattıklarını söylemenin yanlış olmayacağını belirtmek gerekir.

SONUÇ

İnsanlık tarihinde ticaretin gelişmesiyle ortaya çıkan seyyar satıcılık son zamanlarda işsizlik oranlarının hızla artmasına paralel olarak yaygın bir iş alanı haline gelmiştir. Sosyal problemlerle ilgilenen resmi kurumların yoksullukla ilgili tespitleri profesyonel kurumların verileriyle oldukça çelişkilidir. Daha önce de belirtildiği gibi 2009 yılı için, TÜİK’in 287 TL olarak belirlediği dört kişilik ailenin açlık sınırını örneğin TÜRK-İŞ 738TL, yoksulluk sınırını ise 2405 TL olarak saptanmıştır¹³ (Türk-iş, (2012). Türk-iş verileri dikkate alındığında görüşülenlerin yaklaşık olarak yarısı (50 kişiden 24’ü) açlık sınırının altındadır. Aynı tarihin verilerine göre yoksulluk sınırı 2 bin 425,55 TL olarak belirlenmiş olup, buna göre ise görüşülenlerin neredeyse hepsi yoksulluk sınırının altındadır.

Çalışmanın birinci alt varsayımında olduğu gibi seyyar satıcılığın bir iş alanı olarak büyümesinde en çok etkin olan faktörlerden biri, işgücü maliyetlerinin düşük olmasıdır. İşsiz kalan bireyler geçiş döneminde gelir elde etmek amacıyla seyyar satıcılığa başlarlar ve yapılan işin maliyetinin düşük olması ve yüklü bir sermaye gerektirmemesi nedeniyle seyyar satıcılık yapmaya uzun bir süre devam etmektedirler. Görüşülen kişilerin bir kısmı birkaç yıldır seyyar satıcılık yaparken, diğer kısmı yaklaşık 6-7 yıl veya daha uzun süredir bu işi yapmaktadır. Birkaç yıldır seyyar satıcılık yapanlar, son dönemlerde yaşanan ekonomik krizler veya izlenen sosyo-ekonomik politikalar yüzünden işsiz kalanlardır. Diğerleri ise, bu işi baba mesleği olduğundan veya kırdan kente göç ettiğinden dolayı uzun yıllardır bu işi yapmaya devam etmektedirler.

Seyyar satıcıların daha önce yaptıkları işler de vasıfsız işlerdir. Görüşülenlerin neredeyse hepsi daha önce inşaat işçiliği, temizlikçilik, boyacılık, bahçıvanlık, şoförlük, semt pazarı satıcılığı, çocuk bakıcılığı, fabrika işçiliği, güvenlik görevliliği gibi nitelik gerektirmeyen vasıfsız işlerle meşgul olmuştur. Ayrıca söz konusu iş alanların neredeyse hepsi enformel

¹³ Türk-iş Şubat 2012 için açlık sınırını 973,58TL, yoksulluk sınırını ise 3.171,27TL olarak yayımlamıştır.

sektörün içinde yer almaktadır. O zaman buradan şu sonuç da çıkarılabilir: seyyar satıcılıkla uğraşanların çoğu daha önce yine enformel sektör içinde yer almışlardır.

Cinsiyet değişkenine göre ele alındığında seyyar satıcıların nerdeyse tamamı erkektir. Nitekim görüşülenlerin sosyo-demografik niteliklerine bakıldığında büyük bir kısmı yani %90'ı erkektir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, seyyar satıcılığın beden gücü gerektiren bir iş alanı olmasıdır.

Araştırmanın dördüncü alt varsayımında da belirtildiği gibi seyyar satıcıların eğitim seviyesi oldukça düşüktür. Nitekim görüşülenlerin nerdeyse yarısı yani %46'sı ilkököl ve altı eğitim seviyesine sahiptir. Eğitim seviyelerinin bu denli düşük olması toplumsal dışlanmışlık düzeylerini artırır, ayrıca formel biçimde işgücüne katılmalarını engeller.

Bu araştırmada seyyar satıcılık yapanlarının çoğunun işinden memnun oldukları görülmektedir. Bunun nedeni kazandıkları paranın geçimlerini sağlamalarına yettiklerini düşünmeleridir yani onlara göre elde ettikleri gelir en azından karınlarını doyurmaya yetmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte gelen, tüm toplumlarda yaşam standartlarının farklılaşmasıyla yoksulluk problemi çözülmesi zor bir niteliğe bürünmüştür. Yoksulluk içinden çıkılmaz bir durum gibi görünse de, toplumsal sistemin tüm öğelerini bir arada tutarak yoksulluk analizi yapılırsa çözüm stratejileri geliştirmek mümkün olur. Yoksulluk sürecini besleyen bir faktör olarak enformel sektörün de yoksullukla mücadele stratejilerine paralel bir biçimde ele alınması gerekir. Enformel sektör içinde yer alan bir iş alanı olan seyyar satıcılığa yönelik çözüm önerileri geliştirilirken sebep-sonuç ilişkisine dayanarak toplumsal sistemi çözümlenmek öncelikli aşamadır.

Türkiye'de geliştirilen sosyo-ekonomik politikaların eksik ya da yanlış uygulanması, yoksulluk düzeyinin artmasına neden olmuştur. Söz konusu politikalar tüm toplumu kapsayıcı nitelikte geliştirilirse, tam ve etkin bir şekilde uygulanırsa, yoksulluğun doğurduğu enformel sektöre yönelik etkin çözümler üretilebilir.

Yoksullukla mücadele olmazsa olmaz iki unsur içermektedir; birincisi yoksulluğun varlığı hakkında toplumsal bilinci oluşturmak, ikincisi ise, toplumun mali, teknik ve kurumsal kapasitesini belirlemek ve bunların en verimli şekilde kullanılmasını sağlamaktır (Dansuk, 2003: 239).

Seyyar satıcılığın sorunsal alanını hijyen koşullarına uygun mallar satılmaması, beden gücü gerektiren bir iş olması bakımından bu işi yapan kişilerin biyolojik sağlıklarını olumsuz yönde etkilemesi gibi unsurlar oluşturmaktadır. Seyyar satıcılığın oluşturduğu sorunsal alan, yoksulluk ve enformelleşmenin tüm boyutları bağlamında ele alınmazsa çözüm üretilemez. Bu nedenle seyyar satıcılığa yönelik düzenleyici ve denetleyici stratejiler geliştirilmelidir. Seyyar satıcılığın formel bir yapıya kavuşması, düzenlenen ve uygulanan normlar bütünüyle mümkündür. Seyyar satıcılığın formel istihdama dönüştürülmesi, bireylere sağlıklı ve güvenli bir işkolu sağlamak

bakımından büyük önem taşımaktadır. Toplumun sosyal ve ekonomik refahının sağlanmasının gerekli aşamalarından biri, tüm durum ve süreçlerin kayıt altına alınması koşuludur. Kayıtdışı durumlar ve süreçler, yaşam standartlarının farklılaşmasına, sosyal hak ve güvencenin kısıtlanmasına ve daha birçok olumsuz duruma yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

1. AKTAN, Coşkun Can, (2002), “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İs Konfederasyonu Yayınları, Ankara.
2. AKTAN, Coşkun Can, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/ikinci-bol/globalles-yoksulluk.pdf>, 26.05.2009
3. AKTAN, Coşkun Can, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/dorduncubol/yoksulluk-nedenleri.pdf>, 03.03.2012
4. PHİLİPP, Björn, (1999), “Poverty Reduction ProjectPoverty –World Bank and UNDP Concepts”, *Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH*, s.1-8. [http://www.gtz.de/forum/armut.17.04.2003.akt.,Uzun,A.M.,\(2003\),C.Ü.İktisadiveİdariBilimlerDergisi,Cilt4,Sayı2](http://www.gtz.de/forum/armut.17.04.2003.akt.,Uzun,A.M.,(2003),C.Ü.İktisadiveİdariBilimlerDergisi,Cilt4,Sayı2)
5. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/194.pdf>
6. BUĞRA, Ayşe, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İletişim Yay., İstanbul, 2010.
7. DANSUK, Ercan (2003), “Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi”, **Deniz Feneri Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, C: 1, İstanbul.
8. DESAİ, (1991) akt.; Şenses, Fikret (2009), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yay., İstanbul,
9. DİE, (2000) Kentsel Yerler Küçük ve Şirketleşmemiş İşyerlerinde İstihdam, Ankara.
10. DPT (2001), **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayınları, Ankara.
11. DPT (2006), **Dokuzuncu Kalkınma Planı(2007-2013)**, Ankara.
12. DPT (2007), **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Ön İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.
13. DPT (2001), Kayıtdışı Ekonomi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, ISBN 975 – 19 – 2812 – 5, Ankara.
14. DUMANLI, Recep (1996), **Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları**, DPT Yayın No: 2449, Ankara.

15. ERCAN, Metin (2001), **Kayıtdışı Ekonomi ve Hızlı Tüketim Malları Sektörü**, ECR Tüketiciye Etkin Yaklaşım Derneği Yayınları, Ankara.
16. ERCAN, Recep (2004), **İşportacılık: Günümüz Kentlerinde Can Kurtaran Meslek Olabilir mi?, Türkiye’den Çalışma Hayatından Kesitler: İşsizlik-Sendikal Örgütlenme-Kadın Emegi-İşportacılık**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas,.
17. ERKAL, Mustafa E.,(1995), **Sosyoloji (Toplumbilimi)**, Der Yay., **Genişletilmiş 6.Basım, İstanbul.**
18. GÖKTAŞ, Yılmaz, Ö. (2005), “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi” **İ.Ü.İktisat Fakültesi EkonometriveİstatistikDergisi**,S.2,İstanbul.
<http://eidergisi.istanbul.edu.tr/sayi2/ueis2m4.pdf> , 25.03.2011.
19. HEATON, H. (1995), Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine, çev., M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
20. <http://www.ansiklopedika.org>.
21. <http://www.tdk.gov.tr>. 04.03.2012.
22. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365> 02.03.2012
23. IŞIK, O, Pınarcıoğlu, M. (2009),**Nöbetleşe Yoksulluk**, İletişim Yay., İstanbul.
24. İÇDUYGU, A., Sirkeci, İ., Aydıngün, İ. (1988), “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, **Türkiye’de İç Göç, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.**, İstanbul.
25. İstanbul Sanayi Odası (2001), **Ekonomik İstikrar İçin Şeffaf Devlet Kayıtlı Ekonomi**, Boyut Matbaacılık, İstanbul.
26. KILIÇ, Taner; Tunçel, Harun, (2009), "Kentsel Mekânların Kullanımı ve Seyyar Satıcılık: Diyarbakır Örneği", A.Ü. V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (16-17 Ekim 2008) Ankara.
27. MARSHALL, Gordon (1999),**Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınbay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
28. OECD (2008), Growing Unequal? : Income Distribution And Poverty In Oecd Countries– ISBN 978-92-64-044180-0, www.oecd.org/dataoecd/31/29/41521804.pdf ,13.03.2011.
29. OECD, “Income distribution – Poverty” OECD.StatExtracts, Complete databases available via OECD’s iLib rary, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=9909&QueryType=View>, 13.03.2011
30. PEKER, M., (1996), “Internal Migration and the Marginal Sector”, Kahveci, E. Vd. (der.), Work and Occupation in Modern Turkey, Mansel Publ., ISBN: 0-7201-2319-4, England.

31. SARILI, Mustafa Ali (2002), “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılar Dergisi, S. 41.
32. ŞENSES, Fikret (2006), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.
33. ŞİŞMAN, Yener (1999),**Ekonomik Faaliyetlerde Enformelleşme Ve Türkiye’de Enformel Ekonomik Faaliyetlerde Çalışanlara Yönelik Sosyal Politikalar**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
34. ŞİŞMAN, Yener (2001), “Kayıtdışı Ekonomi, Enformel Ekonomik Faaliyet”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.5.
35. TÜİK, 2007 **Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, www.tuik.gov.tr
36. TÜİK, **2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları**, www.tuik.gov.tr. 19.04.2010
37. TÜİK, **Hanehalkı İşgücü Araştırması 2009 Ocak Dönemi Sonuçları (Aralık 2008, Ocak, Şubat 2009)**,
38. TÜİK (2011), **2010 Yaşam Memnuniyeti Araştırması**, T.C.Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, S.47.
39. TÜİK, (2011), **T.C.Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni**,S.41.http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=24&ust_id=7, 12.03.2011.
40. TÜİK, (2012), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=38&ust_id=11 09.03.2012.
41. TÜİK, (2012), http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8 09.03.2012.
42. TÜRK-İŞ, (2012), Türk-iş Haber Bülteni, <http://www.turkis.org.tr>, 09.03.2012.
43. Türkiye Avrupa Vakfı, <http://www.turkiyeavrupavakfi.org/index.php/arastirma-yorum/basinda-cikanlar/2381-yasar-sungu.html> , 04.03.2012.
44. UNDP (2010), Human Development Index Trends, http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Complete.pdf. 02.03.2012.
45. UNDP(2011),http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Complete.pdf 02.03.2012.
46. YILMAZ, Selman (2004),**Makroekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon**, Beşir Kitabevi, İstanbul.
47. YÜKSEL, İhsan (2003), “İşsizliğin Psiko-sosyal sonuçlarının İncelenmesi (Ankara Örneği)”, **C.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, c.4, S.2, Sivas.